

Over dit jaarverslag

Om u als lezer optimaal te bedienen, verwijzen we regelmatig via links naar onze website waar meer informatie over specifieke onderwerpen te vinden is. Dat geldt ook voor diverse beleidsdocumenten.

Bij geen enkele organisatie telt een jaar alleen successen. Milieudefensie vormt daarop geen uitzondering. Daarom besteden we ook aandacht aan wat minder goed ging.

Om geld en papier te besparen wordt dit jaarverslag uitsluitend op internet gepubliceerd en niet gedrukt. Wilt u toch liever een papieren versie? Bel (020 6262 620) of ➡ [mail onze Servicelijn](#) en wij sturen het u gratis toe.

In dit verslag kunt u zowel verticaal als horizontaal door de tekst bewegen, wat de leesbaarheid ten goede komt. Wij horen graag of deze navigatie u bevalt. Deel uw ervaringen met ➡ [onze Servicelijn](#).

Dit jaarverslag is interactief:

gebruik de pijlknoppen om door de paragrafen te bladeren...

... scroll om te lezen ...

... klik om naar verschillende onderdelen van het jaarverslag te springen...

... en klik voor extra content, binnen het jaarverslag of op internet.

Dit interactieve format wordt door sommige programma's niet volledig ondersteund.

U kunt het jaarverslag het beste openen in Adobe Reader.

➡ [Adobe Reader is hier gratis te downloaden.](#)

Duurzaam kan niet zonder eerlijk

‘Eerlijk’ is volgens dagblad Trouw een van de groene zoemwoorden van 2018. Die nominatie heeft alles te maken met ‘eerlijk omschakelen’, het begrip dat Milieudedefensie in 2017 lanceerde. In politiek Den Haag is eerlijk omschakelen al geland; de Tweede Kamer debatteerde erover. Hoe voorkomen we dat grote groepen in de samenleving straks niet mee kunnen komen met de overstap op duurzame energie? Maar eerlijk omschakelen gaat over meer dan energie. Het gaat ook over aardbevingen in Groningen, de prijs die boeren voor hun melk krijgen, gezonde lucht en de bescherming van het regenwoud. Eerlijk is meer dan een zoemwoord, het is een blijvertje.

‘Eerlijk’ is in Nederland mooi verankerd in deze principes: de vervuiler betaalt, en de sterkste schouders dragen de zwaarste lasten. De werkelijkheid is minder mooi. Grote bedrijven betalen bijna niets om klimaatverandering te stoppen; gewone Nederlanders draaien voor de kosten op. En mensen met lagere inkomens naar verhouding het meest. Milieudedefensie wil dat veranderen: omdat we iedereen nodig hebben om klimaatverandering te stoppen. En omdat het eerlijker is als iedereen straks een energiezuinig huis heeft en gezond en biologisch eten kan betalen. Wij noemen dat eerlijk omschakelen.

CE Delft onderzocht voor ons hoe het precies zit. Het rapport dat zij in april schreven is breed opgepikt door de media. En het was de directe aanleiding voor meerdere debatten in de Tweede Kamer. Ook buiten de politiek werd eerlijk omschakelen goed opgepikt.

Groningen niet langer gezien als wingewest

Het ging in 2017 vaker over eerlijk en oneerlijk. Dat Nederland het gas in Groningen uit de grond trok en de Groningers met de brokken liet zitten, wordt niet alleen in Groningen oneerlijk gevonden. Milieudedefensie trok zich die zaak aan. Jarenlang werkten we, vaak achter de schermen, samen met de Groningers aan de opbouw van het verzet. In 2017 bereikte dat verzet zijn voorlopige hoogtepunt. We onthulden een enorme warme deken voor Groningen en het klimaat in Den Haag, en we wonnen bij de Raad van State die het gasbesluit van minister Kamp vernietigde. Met de komst van het nieuwe kabinet lijkt er een andere, gunstigere wind te waaien. Groningen wordt niet langer gezien als wingewest.

► [Hier lees je er meer over.](#)

Supermarkten gaan boeren een eerlijke prijs betalen

Veel boeren willen best duurzaam gaan werken, maar dat vraagt aanpassingen en die kosten geld. Als ze een eerlijke prijs voor hun producten zouden krijgen, zouden ze veel sneller voor duurzaam kiezen. Supermarkten kunnen daar iets aan doen. Daarom vroeg Milieudedefensie aan supermarkten om te kiezen voor duurzame melk en boeren daar een eerlijke prijs voor te betalen. Drie grote supermarktketens, waaronder AH, gingen om. Hun huismerkmelk wordt duurzaam, ze kiezen voor regionaal veevoer, weidegang en een eerlijke prijs. ► [Lees hier meer over dit succes.](#)

Stoppen met palmolie is eerlijker

Nederland heeft Groningen als wingewest gebruikt. Gelukkig zien we nu in dat we onze verantwoordelijkheid moeten nemen. Maar we gebruiken ook andere delen van de wereld als wingewest. Ook daar heeft Milieudedefensie in 2017 aandacht voor gevraagd. Want hoe eerlijk is het als onze behoefte aan palmolie zorgt voor de verwoesting van het regenwoud in Indonesië en de verdrijving van de bewoners ervan? In de helft van alle producten in onze supermarkten zit palmolie en de vraag neemt alleen maar toe, terwijl er zat alternatieven zijn. Milieudedefensie komt op voor het regenwoud en de mensen die daar wonen. Dankzij onze campagne spraken de Nederlandse politiek en het Europees Parlement zich al uit voor een verbod op palmolie in biobrandstoffen.

► [Hier lees je er meer over.](#)

Iedereen heeft recht op gezonde lucht

Dat we een rechtszaak voor gezonde lucht hebben gewonnen, is je vast niet ontgaan. Het geld voor die rechtszaak is opgebracht door mensen in het land. En mensen in het land controleren nu als ‘Luchtwachters’ of de overheid ook echt aan de slag gaat. Het recht op gezonde lucht is bij uitstek eerlijk, want ademen moeten we allemaal. Wie langs een vieze weg woont en geen geld heeft om te verhuizen naar een schonere wijk, heeft ook recht op gezonde lucht. Juist daarom moeten we luchtvervuiling aanpakken en schone manieren om je te verplaatsen voorrang geven.

► [Hier lees je er meer over.](#)

2017 was een topjaar voor Milieudedefensie. We waren zeer succesvol en we zijn erin geslaagd het debat niet alleen over duurzaam, maar ook over eerlijk te laten gaan. Ik voorspel dat ‘eerlijk’ in 2018 niet alleen één van de groene zoemwoorden wordt, maar hét zoemwoord. En ik voorspel gelijk maar dat Milieudedefensie vaak in verband wordt gebracht met dat zoemwoord. Bijvoorbeeld omdat we een rechtszaak zijn gestart tegen Shell. Want als iedereen probeert groen te worden, waarom zou Shell dan gewoon door mogen gaan met vervuilen? En bijvoorbeeld vanwege de inzet van Milieudedefensie bij het klimaat en energieakkoord, waarover nu onderhandeld wordt door o.a. werkgevers, werknemers en milieuorganisaties. Milieudedefensie gaat ervoor zorgen dat dit akkoord ook eerlijk wordt.

Duurzaam én eerlijk, daar gaat het om. Het ene kan niet zonder het andere.

Donald Pols
directeur van Milieudedefensie

Hoofdstukken

Voorwoord	➡
Duurzaam kan niet zonder eerlijk	
1 Hoofdstuk 1	➡
Samenvatting	
2 Hoofdstuk 2	➡
Eerlijk omschakelen: duurzaam leven bereikbaar voor iedereen	
3 Hoofdstuk 3	➡
Campagnes	
4 Hoofdstuk 4	➡
Mensen in beweging	
5 Hoofdstuk 5	➡
Samenwerking, externe relaties, media en communicatie	
6 Hoofdstuk 6	➡
Bestuur en organisatie	
7 Hoofdstuk 7	➡
Fondsenwerving	
8 Hoofdstuk 8	➡
Financieel verslag en jaarrekening	

Paragrafen

Over dit jaarverslag				1	Voorwoord		2
1 Samenvatting							
1.1		Milieuresultaten	5	1.3		Financiën	7
1.2		Organisatie	6	1.4		Betrokken mensen	8
2 Eerlijk omschakelen							
2		Eerlijk omschakelen	9				
3 Campagnes							
3.1		Economie	12	3.4		Energie	18
3.2		Mobiliteit	14	3.4.1		Energie Internationaal	20
3.3		Voedsel	16	3.5		Bossen	22
4 Mensen in beweging							
4.1		Samenwerken voor bewegingsopbouw	25	4.2		Capaciteitsopbouw	26
5 Samenwerking, externe relaties, media en communicatie							
5.1		Samenwerkingsverbanden	28	5.3		Relaties met de media	30
5.2		Samenwerking met overheid en bedrijven	29	5.4		Eigen communicatiekanalen	31
6 Bestuur en organisatie							
6.1		Verantwoordingsverklaring	33	6.3		Directieverslag	35
6.2		Bestuursverslag	34	6.4		Organisatie	36
7 Fondsenwerving							
7.1		Resultaten werving	38	7.3		Overheidsbijdragen, schenkingen en sponsoring	40
7.2		Wervingsprogramma 2017-2019	39				
8 Financieel verslag en jaarrekening							
8.1		Inleiding	42	8.6		Toelichting Balans	47
8.2		Balans 31 december 2017	43	8.7.1		Toelichting Baten	48
8.3		Staat van baten en lasten 2017	44	8.7.2		Toelichting Lasten	49
8.4		Grondslagen van Waardering en Resultaatsbepaling	45	8.7.3		Toelichting Lastenverdeling	50
8.5		Kasstroomoverzicht	46	8.8.		Controleverklaring	51
				8.9		Vooruitblik	52
Colofon							

1 Samenvatting jaarverslag 2017

Milieuresultaten vergen jaren van voorwerk, ideevorming, overleg, lobby, onderzoek, campagne- en actievoeren. Dat doen we nooit alleen, maar altijd samen met mensen in het land. Want samen staan we sterker. Onze successen danken we vooral aan de tomeloze inzet van heel veel betrokkenen: onze leden, donateurs, vrijwilligers en lokale afdelingen. En aan de samenwerking met andere organisaties.

1.1 Milieuresultaten

Milieudefensie boekte in 2017 op alle campagnethema's vooruitgang. Hieronder vind je de belangrijkste resultaten. In ► [hoofdstuk 3](#) worden de activiteiten en resultaten uitvoeriger beschreven.

Economie

- We voerden acties tegen CETA in Straatsburg en Den Haag. Helaas werd het verdrag in het Europees Parlement toch goedgekeurd maar er was geen meerderheid onder de Nederlandse Europarlementariërs, mede door onze inzet.
- We stelden een alternatieve handelsagenda op die we bespraken met politieke en maatschappelijke bondgenoten. De agenda werd goed ontvangen.
- We zaten aan tafel bij het Breed Handelsberaad van het Ministerie van Buitenlandse Zaken waar we spraken over de herziening van het Nederlandse handelsbeleid.

Mobiliteit

- We wonnen het kort geding tegen de Nederlandse Staat om gezonde lucht te eisen: we werden volledig in het gelijk gesteld.
- Het onderzoek naar de ruimteverdeling in grote steden zorgde voor veel media-aandacht en leidde tot Kamervragen en veel vragen in gemeenteraden.
- Verschillende gemeenten en de rijksoverheid namen maatregelen om het verkeer te verduurzamen. Hierbij had onze campagne duidelijk een stimulerende invloed.

Voedsel

- Door ons te focussen op supermarkten lukte het ons om 3 supermarktketens te bewegen om binnen 4 jaar duurzamere melk te gaan verkopen. Zo zorgden we voor een melkveehouderij die klimaatvriendelijker, eerlijker en regionaler is.
- We bouwden goede relaties op met boeren. Daarmee maakten we een gedegen start met het opbouwen van de boer-burgerbeweging die nodig is om veranderingen voor elkaar te krijgen.

Energie in Nederland

- De Raad van State gaf ons op alle punten gelijk in ons bezwaar tegen het omstreden 'gasbesluit' van minister Kamp. De rechter vernietigde het besluit.
- Mede dankzij onze communicatie-uitingen is de relatie tussen de NAM/Shell en het ministerie van Economische Zaken en Klimaat blootgelegd en geagendeerd in de politiek.
- Onze boodschap dat we niet alleen iets aan de gaswinning, maar ook aan het gasgebruik in Nederland, moeten doen werd steeds beter gehoord.

Energie Internationaal

- In Nigeria, Argentinië, Brazilië en Zuid-Afrika voerden lokale groepen campagne tegen fossiele projecten, met ondersteuning van Friends of the Earth Europe, Friends of the Earth International en Milieudefensie.
- In Nigeria, Argentinië, Brazilië, Zuid-Afrika, Bolivia en Mozambique werkten we aan het versterken van lokale groepen.
- We vormden samen met andere Nederlandse NGO's een coalitie: ► [lobbywatch.nl](#). Zo kunnen we onze strategieën richting Nederlandse bedrijven met een grote klimaatimpact op elkaar afstemmen en ad hoc samenwerken.
- We richtten ► [shellwatch.nl](#) op, een website waar de woorden en daden van Shell naast elkaar worden gezet.

Bossen

- Ruim 32.000 mensen tekenden de Trek de Grens-petitie.
- Europarlementariërs ontvingen e-mails van 20.000 mensen met de oproep om te stemmen tegen het gebruik van voedsel in biobrandstof.
- In december 2017 sprak een meerderheid van de Tweede Kamer én de Nederlandse regering zich uit voor een verbod op palmolie in biobrandstoffen per 2020. Met onze campagne droegen we bij aan dit succes.
- In januari 2018 sprak het Europees Parlement zich uit voor een verbod op palmolie in biobrandstoffen per 2021. Ook hieraan droegen we bij.

1.2 Organisatie

Het managementteam heeft zichzelf de opdracht gegeven om van Milieudefensie een nog succesvollere, inspirerende en naar buiten gerichte organisatie te maken.

Op basis van het Algemeen Beleidsplan 2016-2025 zijn 4 prioriteiten geformuleerd waarop in 2017 belangrijke stappen zijn gezet.

- **Unieke gedeelde boodschap:** In 2016 hebben we met eerlijk omschakelen de basis gelegd voor onze centrale boodschap. De omschakeling naar een duurzame en eerlijke samenleving lukt alleen als de lusten en de lasten eerlijk worden verdeeld tussen bedrijven en burgers, en tussen rijk en arm. Groene alternatieven moeten bereikbaar zijn voor iedereen, want we hebben iedereen nodig om klimaatverandering te stoppen.

In 2017 hebben we deze boodschap binnen de organisatie uitgedragen en een plek gegeven in het werk van onze campagnes.

Ook buiten de organisatie hebben we onze boodschap met succes uitgedragen en geagendeerd bij de politiek en bij andere maatschappelijke organisaties, waaronder natuur- en milieuorganisaties, vakbonden en huurdersorganisaties.

- Een Strategische Advies Groep (SAG), bestaande uit medewerkers uit alle geledingen van de organisatie, ging aan de slag met 2 andere prioriteiten: **meer focus in campagnes en bewegingsopbouw centraal in onze strategie, en één Milieudefensie (meer verbinding en samenwerking)**. Om klimaatverandering te stoppen willen we in 2021 een klimaatpolitieke doorbraak op eerlijk omschakelen forceren. De SAG adviseerde in april 2018 hoe en met welke strategie we dat het beste kunnen aanpakken. Daarna adviseert een nieuwe interne adviesgroep over de organisatorische consequenties en aanpak.

Kernprioriteit voor 2018 is de succesvolle implementatie van dit advies.

- **Planning:** In 2017 lag de focus op het invoeren en de borging van nieuw ontwikkelde planningsinstrumenten en werkwijzen, zoals een Balanced Scorecard die elk kwartaal in beeld brengt hoe de organisatie ervoor staat en meer sturing mogelijk maakt. Dat is inmiddels afgerond.
- Er is verder vooruitgang geboekt op het gebied van meer **resultaatgericht werken**. Uitgangspunt is dat we evidence based willen werken; dat betekent meten, analyseren en bijstellen. Steeds gericht op het verhogen van de kwaliteit van ons werk. Daar gaan we ook in 2018 mee verder.

Naast deze prioriteiten kreeg goed budgetteren en financieel plannen ook in 2017 extra aandacht van het managementteam. Daar gaan we in 2018 mee verder.

In 2016 werd de ontwikkeling van nieuw verzuimbeleid in gang gezet. 'Zorg voor elkaar', zoals we dit beleid hebben gedoopt, werd in 2017 ingevoerd. Preventie, het bieden van handvatten voor een sociaal en effectief reïntegratiebeleid en ondersteuning van leidinggevenden staan centraal in het beleid. In 2018 krijgen we een eerste indruk van de effecten van deze nieuwe insteek.

1.3 Financiën

Milieudefensie heeft in 2017 meer middelen tot haar beschikking gekregen (€ 17.954.470 tegenover € 16.388.923 in 2016). Dat is het resultaat van gestegen baten van particulieren (eigen fondsenwerving, +13,5%) en subsidies (+6,1%). Een groot deel van deze subsidies (€ 7.936.930) wordt door Milieudefensie verstrekt aan andere organisaties. Van elke in 2017 ontvangen euro heeft Milieudefensie 92 eurocent direct aan haar doelstellingen besteed.

De eigen werving van fondsen heeft de sterke groei van de afgelopen jaren weten te consolideren. De flinke stijging van de baten uit eigen fondsenwerving (met +13,5% naar € 5.208.519) is voor een groot deel het gevolg van een mooie stijging van het aantal leden en donateurs met +3.500 naar 91.000. De kosten van de eigen fondsenwerving bedroegen € 666.771 (2016: € 553.321), 12,8% van de baten uit de fondsenwerving.

Aan de doelstelling is € 16.488.278 besteed, 91,8% van de totale baten (2016: 92,6%).

1.4 Betrokken mensen

Om effectief te kunnen zijn, heb je een sterke beweging van burgers nodig. Daarom bouwt Milieudefensie in haar campagnes aan het vergroten en versterken van bewegingen. In ► [hoofdstuk 3](#) laten we uitgebreider zien hoe we dat doen. Hier geven we enkele voorbeelden:

In het **Weekend van de Nieuwe Economie** brachten we bijna 100 mensen, met diverse achtergronden, met elkaar in gesprek over een alternatief handelsbeleid. Hieruit zijn meerdere samenwerkingen ontstaan of verder versterkt.

Bij de **campagne Mobiliteit** gaven we lobbytrainingen aan bewoners van Amsterdam en Rotterdam. Zij leerden hoe je de gemeenteraad zo effectief mogelijk kan beïnvloeden. Het crowdfunding voor onze rechtszaken verliep boven verwachting snel. In korte tijd hadden we het benodigde geld bij elkaar. Aan het eind van het jaar startten we met de werving van Luchtwachters: 300 enthousiaste mensen meldden zich in een mum van tijd aan.

De **campagne Voedsel** bouwde verder aan goede relaties met boeren en burgers en 55.000 mensen tekenden voor duurzame melk in de schappen van supermarkten.

Samen met de Groningers voerden we, steeds succesvoller, **actie tegen de gaswinning in Groningen**. In februari liepen we, met mensen uit het hele land, mee met de fakkeloptocht in Groningen. Ook gaven we, samen met 1500 mensen uit het hele land, vorm aan 2 grote breiprojecten: we pakten het kleinste huisje van Rottum in met een warme deken en we breiden een reusachtige deken van 500 vierkante meter om aan te bieden aan de Tweede Kamer.

Ruim 32.000 mensen tekenden de **Trek de Grens-petitie** om zich uit te spreken tegen palmolie in biobrandstoffen. Daarnaast trainde de campagne Bossen collega-organisaties uit het Friends of the Earth-netwerk en andere lokale organisaties in het Zuiden. De trainingen richtten zich op beleidsbeïnvloeding tegen de uitbreiding van palmolieplantages.

Leden en donateurs

Eind 2017 steunden 68.500 mensen Milieudefensie met een lidmaatschap en/of een doorlopende machtiging. Dat is een groei van ruim 4000 mensen ten opzichte van 2016. 22.500 mensen steunden de campagnes met losse giften (2016: 22.900). Het totaal aantal leden en donateurs steeg daarmee naar 91.000 (2016: 87.500). We zijn blij dat we met onze activiteiten steeds meer mensen aan ons weten te binden.

De contributies, donaties, giften, schenkingen en nalatenschappen bedroegen in 2017 samen € 5.208.000. Dat is een groei van 14% ten opzichte van 2016. De kosten van fondsenwerving bedroegen € 667.000, 12,8% van de baten uit fondsenwerving.

Jongeren

Het jaar 2017 was het eerste volledige jaar waarin de nieuwe samenwerking met JMA vorm kreeg. Om te verjongen en om meer slagkracht te krijgen, gingen we intensiever samenwerken. In 2017 creëerden we een nieuwe functie: zowel bij de campagne Mobiliteit als bij Economie ging een jongerenorganizer aan de slag.

JMA startte in 2017 met de Campaigners Academy: een leertraject voor jongeren over campagnevoeren. In het weekend van 24-26 november organiseerde zij haar eerste weekend met 45 jongeren uit heel Nederland.

Lokale afdelingen

Eind 2017 zijn er 40 actieve lokale Milieudefensieafdelingen die in 2017 een breed scala aan activiteiten uitvoerden. Soms werkten zij samen met onze landelijke campagnes, soms organiseerden zij hun eigen lokale activiteiten.

In het jaar 2017 startten we met een nieuwe vorm van samenwerken in het Groepenloket. Hierdoor konden groepen die geen Milieudefensie-afdeling zijn, ook aanspraak maken op de kennis, expertise en andere middelen van Milieudefensie. Ook voor Milieudefensie-afdelingen was het Groepenloket een positieve ontwikkeling: de ondersteuning werd minder bureaucratisch en flexibeler.

Nieuw was ook het Groepenfonds: afdelingen en andere groepen konden aanspraak maken op financiële middelen om hun lokale slagkracht te vergroten. Hiermee sloten we aan bij de strategische doelen van ons Algemeen Beleidsplan.

Capaciteitsopbouw

In 2017 werd verder gebouwd aan het programma rond 'capaciteitsopbouw'. Er was veel aandacht voor trainingen en ontmoetingen om een sterke beweging op te bouwen. Trainingen kregen een duidelijke plek op de website en lokale groepen konden een training op maat aanvragen.

In maart volgden 32 mensen, waaronder het hele team Bewegingsopbouw, een intensieve training van Trainers for Change, een trainerscollectief uit Amerika, over facilitatie en organizing. Met de opgedane ervaring ontwikkelden we een aantal nieuwe trainingen.

We organiseerden gedurende het jaar meer dan 25 trainingen en andere leermomenten. De onderwerpen varieerden: van mensen betrekken tot lobbyen, twitteren en verhalen vertellen.

2 Eerlijk omschakelen: duurzaam leven bereikbaar voor iedereen

**Wie wil er geen comfortabel, energiezuinig huis?
Maar hoe krijg je dat voor elkaar als je geen geld
hebt voor zonnepanelen, een warmtepomp en
isolatie? Of als je huisbaas niet wil?
Die vraag houdt steeds meer mensen bezig.
Of denk aan biologisch eten. Je wil misschien
wel alles duurzaam kopen, maar met een
gewoon inkomen is dat een flinke uitdaging.
Daar wil Milieudefensie iets aan doen.**

Wij willen groene alternatieven bereikbaar maken voor iedereen. Dat kan prima als:

- vervuilende bedrijven ook gaan meebetalen aan het oplossen van klimaatverandering,
- we vervuiling en verspilling duurder maken en schoon en gezond juist goedkoper,
- we zorgen dat iedereen betrokken wordt bij de uitvoering omdat we het echt samen moeten doen.

In Nederland kennen we twee prachtige principes: de vervuiler betaalt, en de sterkste schouders dragen de zwaarste lasten. Die principes zijn zo mooi omdat ze eerlijk zijn. Helaas is de werkelijkheid minder mooi. Grote vervuilende bedrijven betalen nu nog bijna niets om klimaatverandering te stoppen; gewone Nederlanders draaien voor de kosten op. En mensen met lagere inkomens betalen naar verhouding het meest. Er zijn wel subsidies om je huis duurzaam te maken maar daar heb je niets aan als je geen geld hebt.

Milieudefensie vindt dat niet eerlijk en wil dat veranderen: omdat we iedereen nodig hebben om de opwarming van de aarde te stoppen. En omdat het eerlijker is als iedereen straks een energiezuinig huis heeft en gezond en biologisch eten kan betalen. Wij noemen dat eerlijk omschakelen.

In 2017 gingen we van start met deze nieuwe boodschap. Nieuw voor ons, maar ook voor Nederland. Eerlijk omschakelen wordt de kernboodschap van Milieudefensie en komt (steeds meer) terug in al onze uitingen en campagnes.

Doelen 2017

- We werken de kernboodschap over eerlijk omschakelen verder uit.
- We agenderen eerlijk omschakelen bij politiek, bestuurders en maatschappelijke organisaties.
- We zoeken steun voor deze boodschap en werken samen met maatschappelijke organisaties die direct belang hebben bij de problematiek (denk aan vakbonden en huurdersorganisaties).
- We onderbouwen onze boodschap met onderzoek.
- We genereren media-aandacht om het agenderen te versterken.

Activiteiten in 2017

- We werkten onze kernboodschap verder uit, onder andere in de vorm van teksten en filmpjes voor de website van Milieudefensie.
- In april publiceerden we, samen met FNV, Woonbond en Tax Justice NL, ➡ [een manifest](#) gericht aan de partijen die onderhandelden over een nieuw kabinet.
- In april publiceerden we ➡ [onderzoek van CE Delft](#) waarin voor het eerst zwart op wit wordt aangetoond dat grote, vervuilende bedrijven nauwelijks bijdragen aan de oplossing van het klimaatprobleem. Ze betalen bijvoorbeeld veel minder voor hun energie. Het zijn burgers die de rekening betalen, en mensen met de laagste inkomens naar verhouding het meest.

Waarom is groen zo duur?

In de media

- Op 7 april publiceerden we een ➡ [opinieartikel](#) in dagblad Trouw over eerlijk omschakelen.
- Op 18 april besteedde ➡ [Nieuwsuur](#) uitgebreid aandacht aan eerlijk omschakelen.
- Op 25 april besteedde de Volkskrant in ➡ [een artikel](#) aandacht aan eerlijk omschakelen.
- Op 19 juli ging dagblad Trouw in een ➡ [interview met directeur Donald Pols](#) nader in op eerlijk omschakelen.
- Verder waren we met onze boodschap te vinden in diverse vakbladen.

Resultaten

- We slaagden er goed in om ons verhaal via de media over het voetlicht te brengen. In combinatie met het rapport van CE Delft en de alarmerende boodschap die daarin te lezen is, lukte het goed om eerlijk omschakelen te agenderen bij politiek en maatschappelijke organisaties. De Tweede Kamer hield op 15 juni zelfs een zogenaamd dertigledendebat over de verdeling van de lasten van het klimaatbeleid.
- Andere natuur- en milieuorganisaties namen de boodschap over.
- Eerlijk omschakelen werd opgepakt door energiebedrijf Essent, de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG), het Centraal Plan Bureau (CPB) en het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL).
- 'Eerlijk' (van eerlijk omschakelen) dook op in ➡ [de lijst zoekwoorden van 2018](#) van dagblad Trouw.
- Directeur Donald Pols maakte een sprong naar plek 123 in ➡ [de Top 200 van invloedrijkste Nederlanders](#), omdat hij 'de sociale problematiek van het klimaatbeleid op de agenda kreeg'.

Vervolgstappen in 2018

- In 2017 richtten we ons met name op professionals. In 2018 willen we met onze boodschap ook het publiek bereiken.
- We bouwen verder aan de onderbouwing van onze boodschap door de kabinetsplannen op eerlijkheid door te laten rekenen. Ook laten we de gevolgen van het afbouwen van gas voor de burger nader onderzoeken.
- We zetten ons in voor een eerlijk Klimaatakkoord (de opvolger van het Energieakkoord uit 2013).

3 Campagnes

We zijn actief op vijf thema's: Economie, Mobiliteit, Voedsel, Energie en Bossen. Binnen deze thema's volgen we de ontwikkelingen op de voet, voeren we campagne, zorgen we voor een netwerk en stimuleren we langdurige betrokkenheid van (potentiële) medestanders. In 2017 boekten we op alle campagnethema's vooruitgang.

We bestookten de supermarkten met de vraag of ze duurzame melk in de schappen willen zetten. Daar gaven Jumbo, Aldi en en Albert Heijn gehoor aan. Ook de campagne Bossen maakte een grote stap: na een jaar intensief campagne voeren sprak de Tweede Kamer én de Nederlandse regering zich uit voor een verbod op palmolie in biobrandstoffen per 2020. Bij de campagne Mobiliteit haalden we een juridisch succes binnen: we wonnen het kort geding tegen de Nederlandse Staat voor gezonde lucht. De campagne Energie behaalde, samen met alle betrokken Groningers, een grote overwinning. De Raad van State gaf ons op alle punten gelijk in ons bezwaar tegen het omstreden 'gasbesluit' van minister Kamp. Hierdoor moest het plan terug naar de tekentafel.

Langetermijndoelen

De campagnes van Milieudefensie streven naar klimaatrechtvaardigheid. We vinden daarom dat de Nederlandse uitstoot van broeikasgassen zo snel mogelijk naar nul moet. Het gaat daarbij om de uitstoot binnen Nederland, maar ook om onze uitstoot in andere landen.

Bij al onze doelen richten we ons op het veranderen van het (economisch) systeem. We willen dat vervuilende, verouderde en oneerlijke systemen verdwijnen en nieuwe, eerlijke en duurzame werkwijzen kunnen doorbreken. Het is onze inzet dat de omschakeling naar een klimaatvriendelijke wereld eerlijk verloopt; dus dat de lusten en de lasten eerlijk verdeeld worden en iedereen mee kan doen. Dat is belangrijk omdat we iedereen nodig hebben om klimaatverandering te stoppen.

Bij alle campagnes werken we aan het opbouwen en versterken van een beweging van mensen om veranderingen voor elkaar te krijgen.

In dit hoofdstuk bespreken we hoe onze campagnes in 2017 hebben bijgedragen aan het behalen van onze langetermijndoelen.

- ➡ 3.1 Economie
- ➡ 3.2 Mobiliteit
- ➡ 3.3 Voedsel
- ➡ 3.4 Energie
- ➡ 3.5 Bossen

3.1 Economie

In 2017 zetten we, net als in 2016, in op het verzet tegen handelsverdragen zoals TTIP en CETA. Politiek gebeurde er echter weinig: TTIP bleef in de ijskast en de besluitvorming over CETA in de Tweede Kamer werd uitgesteld. Alleen onze activiteiten tegen de ratificatie van CETA in het Europees parlement konden doorgaan.

We zetten succesvolle eerste stappen om ons verhaal te verbreden: we stelden een mooie alternatieve handelsagenda op die bij politieke en maatschappelijke bondgenoten goed werd ontvangen. Zo zaten we aan tafel bij het Breed Handelsberaad van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, waar we spraken over de herziening van het Nederlandse handelsbeleid. Helaas zijn we er beperkt in geslaagd om hiermee grote groepen mensen aan te spreken of brede maatschappelijke discussie los te maken.

Ons langetermijndoel

Milieudefensie streeft naar een economie waarin niet winst, maar mens en milieu voorop staan. We bestrijden niet alleen funeste handelsverdragen zoals TTIP en CETA, maar schetsen met onze alternatieve handelsagenda ook een inspirerend toekomstperspectief.

Voor wie en met wie?

Handelsverdragen gaan iedereen aan. Als met moeite opgebouwde milieu- en bijvoorbeeld arbeidswetgeving wordt ondergraven, treft dit burgers, werknemers, boeren en consumenten. En niet alleen in ons land, maar ook in ontwikkelingslanden. Daarom werken we samen in een brede coalitie van vakbonden, boeren-, ontwikkelings-, consumenten- en milieuorganisaties. Daarnaast organiseren we lokale activiteiten met actieve mensen die zich betrokken voelen bij dit onderwerp. Zo vergroten we het draagvlak en de betrokkenheid.

3.1 Economie

- Beoogde doelen 2017-2019
- Beoogde resultaten 2017-2019
- Activiteiten 2017
- In de media
- Behaalde resultaten 2017
- Hiermee hadden we minder succes
- Vervolgstappen

3.1 Economie

(vervolg)

Beoogde doelen 2017-2019

- De Nederlandse politiek verwerpt TTIP en CETA (de regering, de Tweede Kamer en de Nederlandse Europarlementariërs) en staat negatief tegenover nieuwe verdragen met buitenrechtelijke bescherming van investeerders.
- Een meerderheid van de Nederlandse bevolking is tegen handelsverdragen met speciaal claimrecht van multinationals.
- Er komen referenda over CETA en TTIP – als de verdragen tenminste niet voor die tijd stranden – en een meerderheid van de kiezers stemt tegen deze verdragen.
- We ondersteunen een beweging van 'andersglobalisten' die ook na de strijd tegen TTIP en CETA actief blijft. Deze groep heeft een gedegen kennis van de ecologische problemen rond neoliberale handel en ervaring in actie- en campagnevoeren.
- We laten een inspirerend toekomstperspectief zien voor het internationale handelsbeleid van Nederland en de Europese Unie en hebben hiermee invloed.

Beoogde resultaten 2017-2019

- Zowel Nederlandse Europarlementariërs als Tweede Kamerleden voelen druk van duizenden Nederlandse burgers om CETA te verwerpen. Mocht CETA toch geratificeerd worden, dan zetten we de Kamer onder druk om een referendum te organiseren.
- We werken samen met onze Europese bondgenoten om investeringsarbitrage ter discussie te stellen en het Europese plan voor een Permanent Investeringshof tegen te houden.
- We verbreden en verdiepen het TTIP-debat door onze visie op handelsbeleid, globalisering en een eerlijke transitie naar een fossielvrije en democratische economie op de agenda te zetten. Hiermee beïnvloeden we ook de agenda van de regering.
- We vergroten en versterken de TTIP-beweging. Samen met studenten en academici dragen we bij aan een kritischer en inhoudelijker maatschappelijk debat over handel en globalisering.

Activiteiten 2017

- In januari organiseerden we een CETA-guerilladag waarbij 10 groepen 's nachts de straat op gingen om met bijvoorbeeld stoepkrijtgraffiti aandacht te vragen voor CETA.
- In februari organiseerden we online acties en een spandoekactie in Straatsburg om de ratificatie van CETA door het Europees Parlement tegen te houden.
- In maart stonden we met vergeet-me-nietjes bij de Tweede Kamer in Den Haag om het verzet tegen CETA zichtbaar te maken en politici te informeren over het brede draagvlak voor een referendum.
- Tussen 17 en 19 maart organiseerden we, samen met FNV, TNI en Platform DSE, het Weekend van de Nieuwe Economie.
- In juni reikten we de Handel Zonder Grenzen-award uit: Shell ging er met de prijs vandoor.
- In juni organiseerden we een debat over handels- en investeringsregels. Hiermee trokken we het debat over TTIP en CETA breder en versterkten we de beweging.
- Gedurende het jaar trainden we vijftien vrijwillige organizers om aan de slag te gaan binnen onze campagne.
- In november vestigden we, met een actie en het aanbieden van een petitie, de aandacht van politici op de Europese plannen voor een permanent Multilateraal Investeringshof.

In de media

Dit jaar was de campagne Economie minder zichtbaar in de media. We hebben hierop ook niet echt ingezet.

- In het begin en aan het einde van het jaar waren we zichtbaar met de Coalitie Eerlijke Handel in relatie tot CETA:
 - In het begin van het jaar haalden we de pers met 200.000 opgehaalde handtekeningen voor een CETA-referendum en met onze reactie op de goedkeuring van het verdrag door het Europees Parlement.
 - Aan het eind van het jaar, bij de inwerkingtreding van CETA, werd onze reactie ook door de pers overgenomen.
- Rond de zomer leverden we kritiek op het verdrag met Japan. Onze reactie werd breed meegenomen in verschillende media.
- Minder geslaagd was de Handel Zonder Grenzen-award. Deze sloeg niet aan bij de media. Alleen lokale actiegroepen wisten aandacht te genereren en onze ambassadeur Eddy Zoëy was een keer te horen bij Radio 2.
- Een aantal achtergrondartikelen over handelsverdragen verscheen op sites als FTM en OneWorld.

Behaalde resultaten 2017

- We voerden acties tegen CETA in Straatsburg en Den Haag. Helaas werd het verdrag in het Europees Parlement toch goedgekeurd. Maar, mede door onze inzet, was er geen meerderheid onder de Nederlandse Europarlementariërs.
- In het Weekend van de Nieuwe Economie brachten we 100 mensen met diverse achtergronden met elkaar in gesprek over een alternatief handelsbeleid. Hieruit ontstonden meerdere samenwerkingen.
- We stelden een alternatieve handelsagenda op die we bespraken met politieke en maatschappelijke bondgenoten. De agenda werd goed ontvangen.
- We zaten aan tafel bij het Breed Handelsberaad van het Ministerie van Buitenlandse Zaken waar we spraken over de herziening van het Nederlandse handelsbeleid.
- We wierven 15 lokale leiders die groepen leidden, acties organiseerden en onze boodschap online verspreidden.
- We agendeerden onze bezwaren tegen een Europees permanent Multilateraal Investeringshof.

Hiermee hadden we minder succes

- We konden onze campagne tegen de ratificatie van CETA door de Tweede Kamer en voor het afdwingen van een referendum niet uitvoeren. Deze punten stonden nog niet op de politieke agenda.
- We bereikten minder mensen met onze publiekscommunicatie dan de bedoeling was. Dit kwam onder andere door het uitstel van de politieke besluitvorming rond TTIP en CETA. Ook was de uitreiking van de Handel Zonder Grenzen-award minder succesvol dan we hoopten.
- Het is maar beperkt gelukt om meer studenten en academici te activeren tegen TTIP en voor duurzame handel. Dit kwam doordat we onze campagnestrategie gedurende het jaar herzagen.

Vervolgstappen

- In de eerste maanden van 2018 voeren we campagne voor de hervorming van Bilaterale Investeringsverdragen (BITs).
- Zodra CETA in de Tweede Kamer op de agenda komt, voeren we in coalitieverband campagne tegen de ratificatie.
- We starten een nieuwe campagne om (fossiele) multinationals te dwingen zich te houden aan internationale klimaatafspraken. We betrekken hierbij grote groepen Nederlanders.
- We wisselen kennis en informatie uit met verschillende Friends of the Earth partners in zuidelijke landen. Ook ondersteunen we elkaar in onze campagnes tegen fossiele multinationals.
- We blijven inzetten op versterking van de beweging door trainingen en bijeenkomsten te organiseren en door initiatieven van lokale groepen te ondersteunen. Dit doen we vanaf 2018 in samenwerking met organizers van andere campagnes. Zo bouwen we een nog bredere beweging op.

3.1 Economie

- Beoogde doelen 2017-2019
- Beoogde resultaten 2017-2019
- Activiteiten 2017
- In de media
- Behaalde resultaten 2017
- Hiermee hadden we minder succes
- Vervolgstappen

3.2 Mobiliteit

Na jaren campagnevoeren voor gezonde lucht – samen met bewoners en op de meest uiteenlopende manieren – stond 2017 in het teken van de juridische procedures. Omdat doortastende maatregelen van de overheid keer na keer uitbleven was de maat vol. In 2016 startten we een rechtszaak voor gezonde lucht tegen de Nederlandse Staat. Omdat deze dreigde te verzanden in een eindeloze rechtsgang spanden we in 2017, met succes, een kort geding aan om onmiddellijke maatregelen te eisen.

Daarna volgde de bodemprocedure die we verloren. In 2018 gaan we hiertegen in hoger beroep. Gelukkig moest de overheid hoe dan ook aan de slag omdat we het kort geding wel wonnen. Om in de gaten te houden wat de overheid onderneemt om de luchtkwaliteit te verbeteren, stelden we in het hele land Luchtwachters aan.

Ons langetermijndoel

Milieudefensie wil dat de manier waarop we onszelf en onze spullen vervoeren geen negatieve impact heeft op het klimaat, onze gezondheid en onze leefomgeving. Het verkeer op de weg staat centraal omdat dit de grootste bijdrage levert aan de uitstoot van broeikasgassen en de meeste impact heeft op mensen en hun leefomgeving.

Voor wie en met wie?

Wij organiseren mensen die zich zorgen maken over de luchtkwaliteit en ruimte in hun stad. We richten ons op dit moment op steden: daar zijn de problemen het grootst en zijn alternatieven voor de auto juist goed te realiseren.

We versterken en verbinden bestaande groepen en bewegingen om te werken aan verandering. We verbinden partijen – burgers, politiek, overheid, kennisinstituten, denktanks, brancheverenigingen – om samen na te denken over oplossingen en we inspireren anderen om ook aan de slag te gaan. Samen zorgen we voor druk op gemeenten en de nationale overheid om ambitie te tonen en de juiste maatregelen te nemen. Wij vinden namelijk dat iedereen recht heeft op gezonde lucht.

► 3.2 Mobiliteit

- Beoogde doelen 2017-2019
- Beoogde resultaten 2017-2019
- Activiteiten 2017
- In de media
- Behaalde resultaten 2017
- Hiermee hadden we minder succes
- Vervolgstappen

3.2 Mobiliteit

(vervolg)

Beoogde doelen 2017-2019

- We verstevigen het beleid richting fossilvrije mobiliteit. We zetten in op alternatieven voor vervuilende auto's zoals fietsen, wandelen, openbaar vervoer en elektrische (deel)auto's, op zowel landelijk als lokaal niveau. Vooral in de 7 gemeenten waar de luchtkwaliteitsnormen worden overschreden, en bij de rijksoverheid.
- We mobiliseren burgermacht om dit voor elkaar te krijgen.
- We veranderen het denken over mobiliteit en autobezit, zowel bij de politiek als bij het publiek, in minimaal twee grote steden. Hier ligt de nadruk op het verminderen van het aantal auto's vanwege het zeer grote ruimtegebruik, de luchtvervuiling en de uitstoot van CO₂.

In 2018 mobiliseren we Luchtwachters om in de gaten te houden of de overheid aan de slag gaat met het vonnis van de rechter in het kort geding. Ons doel is dat er in 2018 concrete en effectieve maatregelen voor duurzame mobiliteit worden genomen: minstens in zeven gemeenten én door de landelijke overheid.

Beoogde resultaten 2017-2019

- De activiteiten van de Luchtwachters binnen onze campagne beïnvloeden zichtbaar de lokale politiek in 5 van de 7 steden waar de problemen het grootst zijn.
- We beïnvloeden zichtbaar het Rijk en minstens 5 steden, door onze rechtszaak, lobby en onderzoek. In totaal worden er minstens 10 maatregelen voor duurzame mobiliteit genomen.
- We versterken de betrokkenheid van onze achterban bij onze online activiteiten met 10%: via emails, petities, quizjes, crowdfunding, advertenties, onze website en sociale media.

Activiteiten 2017

- We gaven lobbytrainingen aan bewoners in Amsterdam en Rotterdam die zich actief inzetten voor duurzame mobiliteit en luchtkwaliteit. Zij leerden hoe je de gemeenteraad zo effectief mogelijk kan beïnvloeden.
- In februari brachten we, samen met Natuur & Milieu en Greenpeace, de CO₂-uitstoot van de Nederlandse mobiliteitssector in kaart met daarbij de maatregelen die nodig zijn om te voldoen aan het klimaatakkoord.
- We spanden een kort geding aan tegen de Nederlandse Staat om gezonde lucht te eisen. In augustus was de zitting en die wonnen we in september. Tegen een deel van de uitspraak gaat de Staat in hoger beroep.
- We onderzochten de ruimteverdeling in de Nederlandse steden: hoeveel ruimte krijgt de voetganger, de fietser en de automobilist? Hieruit bleek dat fietsers en voetgangers steevast het onderspit delven. Ook lanceerden we de website mijnruimte.nu.
- In november was de zitting van de bodemprocedure. De uitspraak in december was erg teleurstellend: de rechter is het met ons eens dat Nederland niet voldoet aan de Europese normen voor luchtkwaliteit. Toch valt dat de Staat op dit moment niet te verwijten volgens de rechter. Begin 2018 besloten we in hoger beroep te gaan. Tot deze uitspraak geldt het vonnis van het kort geding: de Staat moet dus aan de slag om de luchtkwaliteit te verbeteren.
- Aan het eind van jaar startten we met de werving van Luchtwachters, samen met hen houden we in 2018 de overheid in de gaten: doet zij wel genoeg om de luchtkwaliteit te verbeteren? Meer dan 300 Luchtwachters meldten zich aan.
- In december voerden we actie met de Eerlijke Scooter. De Amsterdamse actiegroep Geef het Fietspad Terug!, de Fietsersbond, Natuur & Milieu, het Longfonds en onze Luchtwachters deden mee. Op de Hofplaats in Den Haag nodigden we Tweede Kamerleden uit om een ritje te maken. Dezelfde middag besloot de Tweede Kamer dat gemeenten de mogelijkheid krijgen om scooters van het fietspad te weren.
- We onderhielden een netwerk en stemden activiteiten af met andere maatschappelijke organisaties zoals Natuur & Milieu, Greenpeace, de Fietsersbond, Rover, Wandelnet, het Longfonds, verschillende universiteiten en kennisinstituten, Happy Mobility enzovoort.
- Gedurende het hele jaar schreven we brieven naar en praatten we met Kamerleden en gemeenteraadsleden om hen op de hoogte te stellen van relevante informatie en om hen aan te sporen maatregelen te nemen om het verkeer te verduurzamen.

Activiteiten in Rotterdam:

- Een avond met de documentaire Bikes vs Cars in de bioscoop Kino. Hierin zagen we hoe inwoners van steden zich verenigen en proberen om de straat terug te veroveren.
- Een fietsmob, samen met Milieudefensie Rotterdam. Ongeveer 100 bewoners fietsten over de autorijbanen van Rotterdam om aandacht te vragen voor meer ruimte voor de fiets.
- Lobbytrainingen voor bewoners om effectiever de gemeenteraad te beïnvloeden.

Activiteiten in Amsterdam:

- Een actie in verband met de 'Sprong over het IJ': samen met bewoners riepen we het college van B&W op om te kiezen voor een stad met écht duurzaam verkeersbeleid.
- Samen met burgerinitiatief Schone Lucht en Ruimte een grote brainstormsessie over hoe schone lucht en ruimte het thema kan worden bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2018.
- Lobbytrainingen voor bewoners om effectiever de gemeenteraad te beïnvloeden.
- Het jongerendebat 'Drukke in de stad' in de Balie, waar 150 jongeren op afkwamen. Alle Amsterdamse politieke jongerenorganisaties debatteerden met elkaar over oplossingen om de verkeersdrukke in Amsterdam op een duurzame manier te verminderen. Ook presenteerden en ondertekenden zij het Mobiliteitsmanifest.
- Een pop-up stadsstrand op een parkeerplek aan de Prinsengracht. Hiermee lieten we zien dat parkeerruimte op een veel leukere manier gebruikt kan worden.

In de media

Voor de media is Milieudefensie een belangrijke speler als het over duurzame mobiliteit en luchtkwaliteit gaat. We worden vaak om commentaar gevraagd bij actuele gebeurtenissen en ook onze eigen activiteiten krijgen veel aandacht.

Eigen onderwerpen die het goed deden in landelijke media:

- De behandeling van het kort geding in augustus. Belangrijkste media: Jeugdjournaal, NOS journaal, RTL Nieuws, Hart van Nederland, Volkskrant, Trouw, Telegraaf, NRC.
- Het winnen van het kort geding in september. Belangrijkste media: RTL Nieuws, NOS journaal, Hart van Nederland, Jeugdjournaal, Volkskrant, NRC, Telegraaf, AD, Radio 1.
- De start van de werving van Luchtwachters in november. Belangrijkste media: 5 Uur Live (RTL4), BNR, Vroege Vogels, Volkskrant, Radio 1 en Radio 4.
- De uitspraak van de bodemprocedure in december. Belangrijkste media: RTL Nieuws, NOS, Hart van Nederland, BNR, radio 1, AD, Telegraaf, Trouw, Volkskrant, NRC.

Eigen onderwerpen die het goed deden in de lokale en regionale media:

- Ons onderzoek naar ruimteverdeling in de grote steden leverde aandacht op in het AD landelijk en in haar regionale edities, in het Parool en de Telegraaf Amsterdam. Landelijk haalden we het AD, Trouw en Radio 1.
- De start van de werving van Luchtwachters in november genereerde aandacht bij veel regionale kranten en omroepen.

Bijzondere en belangrijke media-momenten:

- Jeugdjournaal (NPO1): in de aanloop naar het kort geding hielpen we het Jeugdjournaal om een item te maken over ongezonde lucht, met kinderen die hun eigen ervaring vertelden.
- 5 Uur live (RTL4): campagneleider Anne Knol en Luchtwachter Maarten waren te gast bij 5 Uur Live. Dit item duurde 10 minuten.
- RTL Nieuws, het NOS journaal en het Hart van Nederland volgden ons in onze rechtszaak.

Het belang van gezonde lucht wordt inmiddels door de media onderkend.

Sommige media dachten daar enkele jaren geleden nog anders over.

Behaalde resultaten

- We wonnen het kort geding tegen de Nederlandse Staat om gezonde lucht te eisen: we werden volledig in het gelijk gesteld.
- De werving van Luchtwachters ging erg goed: er meldten zich 300 mensen.
- Het onderzoek naar de ruimteverdeling in grote steden zorgde voor veel media-aandacht en leidde tot Kamervragen en veel vragen in gemeenteraden.
- Verschillende gemeenten en de rijksoverheid namen maatregelen om het verkeer te verduurzamen. Hierbij had onze campagne duidelijk een stimulerende invloed.
- Steeds meer mensen en politici onder het belang in van gezonde lucht en duurzaam verkeer.

Hiermee hadden we minder succes

Na het winnen van het kort geding, verloren we de bodemprocedure.

Begin 2018 gaan we in hoger beroep.

Vervolgstappen

- In januari organiseren we door het hele land informatiebijeenkomsten voor Luchtwachters.
- In februari gaan zij van start met het controleren of gemeenten en het Rijk het vonnis van de rechter over gezonde lucht uitvoeren.
- We organiseren mediatrainingen en lobbytrainingen voor de Luchtwachters.
- In de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen organiseren we drie verkiezingsdebatten om duurzame mobiliteit op de agenda te zetten.
- We brengen vergelijkend onderzoek uit over de huidige situatie van duurzame mobiliteit in verschillende gemeenten.
- We onderzoeken het draagvlak onder de inwoners van de 20 grootste gemeenten voor milieuvriendelijk klimaatvriendelijk beleid rond mobiliteit in de stad.
- We bereiden de hoger beroepen voor: van de Staat die in beroep gaat voor een deel van het vonnis van het kort geding en ons eigen hoger beroep bij de bodemprocedure.
- We blijven de landelijke en lokale politiek volgen en beïnvloeden op relevante momenten.

3.2 Mobiliteit

- Beoogde doelen 2017-2019
- Beoogde resultaten 2017-2019
- Activiteiten 2017
- In de media
- Behaalde resultaten 2017
- Hiermee hadden we minder succes
- Vervolgstappen

Rechtszaak voor gezonde lucht

Eerlijke scooter bij de Tweede Kamer

3.3 Voedsel

Een jaar lang bestookten we supermarkten met de vraag of ze duurzame melk in de schappen willen zetten. We startten een petitie, spraken met supermarktmanagers en voerden actie. In november ging Jumbo als eerste om: vanaf december 2022 verkopen zij alleen nog huismerkzuivel van koeien die naar buiten kunnen en die veevoer uit Europa eten. In december volgden Aldi en Albert Heijn: een grote doorbraak. Daar zijn we heel blij mee.

Ons langetermijndoel

Milieudefensie streeft naar eerlijke en duurzame landbouw die nog eeuwenlang dienst kan doen door gebruik te maken van wat de natuur ons biedt zonder de aarde te schaden. Onze kernwoorden hierbij zijn: lokaal, kwaliteit en kringloop.

Voor wie en met wie

We richten ons op kritische burgers, met name op de bewuste consumenten met bovenmatige interesse in duurzaam voedsel. We werken samen met boeren(-organisaties) die het anders doen (de agrarische voorlopers), overige gelijkgestemde organisaties en gedupeerden van het huidige landbouwsysteem. Deze brede groep noemen we ook wel 'de voedselbeweging': een beweging van consumenten en producenten van duurzaam geproduceerd voedsel. We bouwen aan de versterking van deze beweging zodat we druk kunnen opbouwen voor een eerlijke en duurzame landbouw.

3.3 Voedsel

- ➡ Beoogde doelen 2017-2019
- ➡ Beoogde resultaten 2017-2019
- ➡ Activiteiten 2017
- ➡ In de media
- ➡ Behaalde resultaten 2017
- ➡ Hiermee hadden we minder succes
- ➡ Vervolgstappen

3.3 Voedsel

(vervolg)

Beoogde doelen 2017-2019

- We boeken politieke resultaten met een brede voedselbeweging.
- Publiek en politiek vinden in toenemende mate dat het huidige industriële landbouwsysteem onhoudbaar is; de maatschappelijke druk voor ander beleid neemt toe.
- De politieke invloed van progressieve boerenorganisaties zoals Netwerk GRONDig, DDB, NAV neemt toe.
- Het alternatief, een regionale voedsel economie, is in de praktijk zichtbaar en wordt door boeren, beleidsmakers, opiniemakers en burgers steeds meer gezien als noodzakelijk en haalbaar.

Beoogde resultaten 2017-2019

- 2017: 360 gangbare, grondgebonden melkveehouders stappen over op 100% regionaal veevoer, uit geografisch Europa, en ontvangen daarvoor een eerlijke prijs. Zo neemt het gebruik van importsoja in de Nederlandse (melk)veehouderij af.
- 2018: we betrekken minstens 200 personen intensief bij onze campagne via boer-burgersgesprekken en -bijeenkomsten (Erf-tot-Erf-gesprekken en Erfsessies).
- 2018: de Erfsessies leiden tot een veranderstrategie voor de landbouw.

Activiteiten 2017

- In januari tekenden we met boerenorganisaties DDB, Netwerk GRONDig en NMV het Manifest Minumprijs Melk.
- Ook organiseerden we lokale bijeenkomsten ter voorbereiding op de actiemaand in februari.
- In de actiemaand februari deelden we het bredere verhaal achter onze melk via:
 - online advertenties, radiospots en posters op treinstations.
 - een spoof-versie van de krant De Pers over eerlijk en gezond voedsel, die we uitdeelden op 25 NS-stations verspreid over het land.
 - een actie waarbij onze actievoerders honderden bomen in heel Nederland merkten voor de kap. Hiermee vroegen we aandacht voor de natuur die verdwijnt in Zuid-Amerika voor de productie van veevoer.
 - een actie waarbij we met 50 winkelwagentjes gevuld met melkpakken langs gingen bij supermarkten in Utrecht om eerlijke melk te eisen.
- De actiemaand werd afgesloten met het feestelijke en informatieve evenement Aan de Keukentafel, dat meer dan 200 bezoekers uit de voedselbeweging trok.
- Samen met boerenorganisatie GRONDig lieten we een opiniepeiling uitvoeren onder ruim 2000 melkveehouders. Daaruit bleek dat zij een hogere melkprijs nodig hebben om duurzamer te kunnen produceren.
- We publiceerden een vergelijkend onderzoek waaruit bleek dat supermarktketens ontbossing geen belangrijk thema vinden en te weinig actie ondernemen om dit tegen te gaan.
- We lanceerden een website met petitie die het verhaal achter onze melk uitlegde en waar 55.000 mensen tekenden voor duurzame melk in de schappen van supermarkten.
- We organiseerden de landelijke bel-je-supermarkt-dag waarbij mensen uit het hele land massaal naar de servicelijnen van supermarkten belden om ze te overtuigen van het belang van duurzame melk.
- We voerden gesprekken met de supermarkten om ze aan te zetten tot de verkoop van duurzame melk. Hiervan deden we verslag via vlogs.
- We organiseerden 5 trainingen om betrokken burgers voor te bereiden op de Erf-tot-Erf-gesprekken waarbij ze langs gaan bij boeren om te horen wat hun beweegt.
- We organiseerden 5 webinars voor lokale activisten.
- We organiseerden een tour met de plastic koe Klara 43. Zij loeide er flink op los bij verschillende supermarkten om aandacht te vragen voor duurzame melk.
- Boeren en burgers gingen langs de hoofdkantoren van de 6 grootste supermarkten om, samen met onze eisen, een duurzaam melkpak (met ultimatum) te overhandigen.
- I&O Research deed voor ons onderzoek naar de houding van consumenten ten opzichte van duurzame melk: driekwart van hen staat er min of meer positief tegenover als supermarkten alleen nog duurzame melk verkopen.
- Nadat Jumbo om was maakten we, samen met Peer Mascini, een parodiefilmpje op de Albert Heijn reclame #notappie.
- We werkten het hele jaar verder aan veevoer van dichtbij met de pilotboeren van Allemaal Lokaal.
- We sloten het jaar af in Pakhuis De Zwijger, waar we samen met ongeveer 300 bezoekers uit de voedselbeweging terugkeken op het 'voedseljaar' 2017. Hierbij stond onze documentaire Boeren met Toekomst centraal: over boeren die voorloper zijn van een landbouw die eerlijk en duurzaam is.

In de media

- We haalden de Telegraaf met een artikel over de te lage melkprijs voor boeren.
- Er was aandacht voor onze spoof-editie van De Pers in onder andere de NRC en op NPO Radio 2.
- Er was aandacht voor onze ontbossingsactie in diverse lokale en regionale media, onder andere in het Parool.
- Onze landelijke bel-je-supermarkt-dag haalde groots de media: de voorpagina van Trouw, het AD, de Volkskrant, Radio 2, RTL Nieuws en het Hart van Nederland.
- BNR besteedde aandacht aan onze eis aan supermarkten om meer financieel bij te dragen aan de productie van duurzame melk.
- Omroep Gelderland gaf aandacht aan onze actie bij het hoofdkantoor van Aldi.
- Trouw publiceerde een artikel over Jumbo die duurzame zuivel wil maar niet meer wil betalen.
- Foodlog noemde de belofte van Jumbo aan Milieudefensie 'het begin van een bijna onopgemerkte revolutie in de Nederlandse zuivel'.
- Het NRC besteedde aandacht aan het nieuws dat Albert Heijn en Aldi duurzame zuivel gaan verkopen.

Behaalde resultaten 2017

- We versterkten de macht van boeren en burgers en door onze focus op supermarkten lukte het ons om 3 supermarktketens (ruim 60% van het marktaandeel) te bewegen om binnen 4 jaar duurzamere melk te gaan verkopen, met regionaal veevoer uit Europa. Samen met onze andere campagne-eisen - weidegang, weidevogelbeheer, grondgebondenheid en een eerlijke prijs - zorgden we voor een melkveehouderij die klimaatvriendelijker, eerlijker en regionaler is.
- We bouwden goede relaties op met boeren. Daarmee maakten we een gedegen start met het opbouwen van de boer-burgerbeweging die nodig is om veranderingen voor elkaar te krijgen.

Hiermee hadden we minder succes

- Lidl wilde niet meer met ons praten na een actie voor hun deur.
- Albert Heijn wilde niet samen optrekken en deed alsof hun verduurzamingsstappen niets te maken hadden met onze campagne terwijl we achter de schermen al maanden met hen praatte.

Vervolgstappen

- We ronden onze melkcampagne af. We hielden een vinger aan de pols bij de supermarkten om te zorgen dat ze hun afspraken nakomen.
- We zetten de Erf-tot-Erf-gesprekken voort, organiseren een aantal Erfsessies en bouwen verder aan een boer-burgerbeweging die nodig is om ons voedselsysteem te veranderen.
- We voorzien onze documentaire Boeren met Toekomst van Engelse ondertiteling en bieden hem (inter-)nationaal aan. De documentaire gebruiken we om te laten zien dat het echt anders kan.
- We ontwikkelen een nieuwe campagne om een eerlijk en ecologisch voedselsysteem dichterbij te brengen.

3.3 Voedsel

- Beoogde doelen 2017-2019
- Beoogde resultaten 2017-2019
- Activiteiten 2017
- In de media
- Behaalde resultaten 2017
- Hiermee hadden we minder succes
- Vervolgstappen

3.4 Energie

Deze campagne bestaat uit een Nederlands en een internationaal deel dat apart beschreven worden.

Gas in Nederland

In 2017 bouwden we verder aan een sterke beweging tegen de gaswinning in Groningen. Samen met 1300 mensen uit het hele land breiden we een protestdeken van maar liefst 500 m².

Die brachten we naar de Tweede Kamer met de vraag een eind te breien aan de gaswinning. Ook brachten we Groningen naar Den Haag: minister Wiebes vond op zijn eerste werkdag boze Groningers én 10 kuub Gronings puin op de stoep van zijn ministerie bij wijze van 'inwerkdossier'.

Wij stapten naar de Raad van State om het 'gasbesluit' van minister Kamp te laten vernietigen. Met succes: we kregen op alle punten gelijk en de minister moest met een nieuw plan komen. Een geweldige overwinning voor Groningen.

Ons langetermijndoel

Milieudefensie werkt aan een Nederland dat zo snel mogelijk stopt met gas en kiest voor schone energie en energiebesparing. Dat is goed voor mensen, de natuur en het klimaat. In Groningen laten we zien wat we samen, als sterke beweging, kunnen bereiken. De gasbevingen ontwrichten al jarenlang huizen en levens. De Groningers komen, samen met Milieudefensie, succesvol in verzet. Samen overtuigen we de regering ervan dat Nederland om moet naar 100% duurzame, veilige en eerlijke energie.

Voor wie en met wie?

Samen met het gasverzet in Nederland voeren we actie tegen de gaswinning in Groningen en daarbuiten. We werken aan verbreding en verzelfstandiging van dit verzet. Met betrokken mensen voeren we campagne voor de overstap naar duurzaam koken en stoken in heel Nederland.

➡ 3.4 Energie

- ➡ Beoogde doelen 2017-2019
- ➡ Beoogde resultaten 2017-2019
- ➡ Activiteiten 2017
- ➡ In de media
- ➡ Behaalde resultaten 2017
- ➡ Hiermee hadden we minder succes
- ➡ Vervolgstappen

➡ Energie internationaal

3.4 Energie

(vervolg)

Beoogde doelen 2017-2019

- De politiek stapt af van aardgas en zet ambitieus in op duurzame energie en energiebesparing. Dat gebeurt onder druk van een sterke burgerbeweging én door een verzwakking van de invloed van de fossiele industrie.
- De gasproductie in Groningen wordt vergaand beperkt.
- De invloed van de fossiele industrie op het Nederlandse en Europese energiebeleid neemt af.
- De gebouwen in Nederland worden versneld energieneutraal gemaakt.
- Gemeenten nemen afstand van gaswinning en onderschrijven de noodzaak om van het gas af te gaan in gebouwen.

Beoogde resultaten 2017-2019

- De gaskraan gaat verder dicht, tot maximaal 12 miljard kubieke meter per jaar.
- Aardgas wordt door publiek en beleidsmakers niet langer gezien als transitie-brandstof, zowel in Nederland als op Europees niveau.
- Het kabinet komt met een plan om alle huizen voor 2030 van het gas af te krijgen.
- Het gasverzet in Groningen is verbreed, ook buiten Groningen komen mensen in verzet tegen gaswinning.
- Een groeiende groep mensen voert campagne voor de overstap van gas op duurzame warmte.

Activiteiten 2017

In 2017 organiseerden we veel grote en kleinere activiteiten om onze doelen te halen. We staan hieronder stil bij de belangrijkste activiteiten:

- In februari liepen we mee met de fakkeloptocht in Groningen als verzet tegen de onverminderde gaswinning. We richtten ons op de lijsttrekkers, die de volgende dag een verkiezingsdebat hadden in Groningen.
- We zetten het project Breien voor Groningen voort met de leus 'Gas, we breien er een einde aan'. In maart omhulden we het kleinste huisje van Rottum met een warme deken. In juni presenteerden we, samen met Freek de Jonge, een reusachtige deken van 500 vierkante meter aan de Tweede Kamer, gebreid door 1300 mensen uit heel Nederland.
- In augustus ondersteunden we in Huizinge de herdenking van de aardbeving van 3,6 op de schaal van Richter. Met een 'koffertocht' en het luiden van de klokken stonden we stil bij de beving die vijf jaar geleden genadeloos liet zien wat de gevolgen zijn van de gaswinning.
- In oktober stortten we, samen met gedupeerde Groningers, 10 kuub puin van vernielde monumentale boerderijen op de stoep van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat: als 'inwerkdossier' voor de nieuwe minister Eric Wiebes.
- In november organiseerden we, samen met lokale belangengroepen, een 'side event' op de Noordelijke Klimaatop. Daar zetten gedeputeerden namens Groningen, Friesland en Drenthe hun handtekening onder een plan om de gaswinning af te bouwen.
- In november werden, op initiatief van de SP, in Groningen duizenden bloembollen geplant, als eerbetoon aan alle helden die strijden tegen de gaswinning. Mensen uit het hele land doneerden bollen. Milieudefensie verdubbelde het aantal en organiseerde de beplanting.
- In november oordeelde de Raad van State dat de plannen voor de gaswinning van toenmalig minister Kamp niet voldoende onderbouwd zijn. De hoogste rechter van het land floot zo de minister van Economische Zaken en Klimaat terug en vernietigde het gasbesluit. Minister Eric Wiebes moest binnen een jaar met een nieuw gasbesluit komen.
- In december deelden we warme gebreide dekens uit aan Groningers die door de aardbevingen noodgedwongen moesten verhuizen naar tijdelijke woningen. De dekens zijn gemaakt van de eerder gebreide dekens voor Groningen.

In de media

- De gaswinning in Groningen was ook in 2017 het belangrijkste onderwerp van de campagne Energie. We waren een veel geraadpleegde bron voor de Groningse regionale media. Activiteiten zoals de fakkeltocht, de brei-acties, de koffertocht en het storten van puin op de stoep van het ministerie werden breed uitgemeten.
- Ook in de landelijke media werden we vaak gevraagd om te reageren en werden onze standpunten genoemd. Tijdens de formatieperiode vroeg Trouw ons of wij voorstander zijn van een klimaatminister en noemde het AD dat de onderhandelaars ook met de Groningers moeten spreken.
- Regelmatig verschenen opiniestukken in landelijke en lokale media en in vakbladen. Zo plaatste het FD een opiniestuk van Donald Pols waarin hij reageerde op het pleidooi van de NAM om gas te blijven pompen. Ook nam vakblad Cobouw onze oproep aan de bouwsector voor een energietransitie over.
- In maart pakten we het kleinste huisje van Groningen in met breiwerk uit het hele land. Deze actie kreeg veel media-aandacht, helemaal toen Freek de Jonge mee ging breien. Met het vervolg, de actie 'Gas, we breien er een einde aan!', trokken we een paar keer naar Den Haag. We kregen hiermee veel ook veel aandacht: zowel lokaal als landelijk, zoals bij het Hart van Nederland, RTL Live en in het FD. Nieuwsuur kondigde zelfs een van de acties de avond van tevoren aan.
- De presentatie van de grootste deken van Nederland aan de Haagse politiek werd opgepikt door Groningse en Haagse media, maar ook door Hart van Nederland, NPO Radio 1 en PowNed. Bij onze puinactie op de eerste werkdag van minister Wiebes deden BRN, NOS, ANP en de Groningse media live verslag. Op dezelfde dag vertelde de nieuwe minister dat het gasdossier prioriteit heeft tegen onder andere RTL Nieuws.
- Toen de Raad van State het gasbesluit vernietigde, vierden wij deze grandioze overwinning. Wederom deden de landelijke en lokale media hiervan verslag. Campagneleider Jorien de Lege legde live op de radio uit wat de uitspraak betekent.

Behaalde resultaten 2017

- Door consequent te bouwen was de Groningse beweging tegen gas breder en sterker in 2017. Toch was de betrokkenheid van Milieudefensie nog steeds belangrijk: samen kunnen we meer bereiken. Er was een beginnende samenwerking tussen de Groningse beweging en de klimaatbeweging.
- De Raad van State gaf ons op alle punten gelijk in ons bezwaar tegen het omstreden 'gasbesluit' van minister Kamp. De rechter vernietigde het besluit. We lobbyden voor een gasexitplan, inclusief een verbod op gas voor nieuwbouw. Wiebes beloofde hiermee aan de slag te gaan.
- Mede dankzij onze communicatie-uitingen is de relatie tussen de NAM/Shell en het ministerie van Economische Zaken en Klimaat wat betreft de gaswinning in Groningen blootgelegd en geagendeerd in de politiek. Ook is het imago van gas zichtbaar verslechterd. Helaas wordt het nog wel steeds gezien als transitiebrandstof.
- Onze boodschap dat we niet alleen iets aan de gaswinning, maar ook aan het gasgebruik in Nederland moeten doen, werd steeds beter gehoord. In de Tweede Kamer pleitten we voor een gasaansluitverbod voor nieuwbouw. Verschillende politieke partijen brachten voorstellen in om dat in de praktijk te brengen. De gastransitie in onze 7 miljoen woningen wordt nu breed erkend als een van de grootste en meest noodzakelijke uitdagingen die Nederland de komende jaren wacht.

In het algemeen kunnen we zeggen dat we met onze activiteiten in 2017:

- het gassysteem behoorlijk onderuit haalden en zorgden dat duurzame energie hoger op de politieke agenda kwam,
- zorgden voor meer politiek en maatschappelijk draagvlak voor de gastransitie,
- de eerste stappen zetten voor een gasexitplan: in het regeerakkoord is opgenomen dat er werk van gemaakt moet worden.

Hiermee hadden we minder succes

- De aanpak die we in de pilot 'Gas de wijk uit' in Amersfoort testten bleek niet de juiste te zijn. We hebben het project daarom stilgelegd.
- Hoewel het imago van gas is verslechterd wordt gas nog wel steeds gezien als transitiebrandstof.

Vervolgstappen

- We zetten in 2018 in op het vergroten van de politieke en maatschappelijke urgentie van de gastransitie. We laten zien dat er steeds meer onvrede bestaat over gaswinning, het gebruik van gas en het gebrek aan voortgang in de gastransitie.
- We blijven het verzet in Groningen ondersteunen en maken de grote problemen van de gaswinning zichtbaar in heel Nederland.
- Ook buiten Groningen groeit het verzet tegen gaswinning, rond kleine (gas)velden in Friesland, Drenthe en Utrecht. Met omwonenden en zo veel mogelijk gemeentebesturen, laten we zien en horen dat Nederland van het gas af wil.
- We zorgen dat meerdere gemeenten zich keren tegen gaswinning op hun grondgebied en een plan opstellen om ook in huis de gaskraan te kunnen dichtdraaien.
- We publiceren meerdere onderzoeken die leiden naar een plan voor de energietransitie. Zowel de technische, financiële als organisatorische mogelijkheden worden hierin besproken.
- We houden contact met de partijen in de Tweede Kamer en het ministerie van Economische Zaken en Klimaat om de noodzaak van de energietransitie onder de aandacht te houden. We ondersteunen een gasaansluitverbod voor nieuwbouw en een verbod op nieuwe cv-ketels.
- We blijven met onderzoeken, opinieartikelen en andere communicatie benadrukken dat gas geen transitiebrandstof is, zodat dit niet langer geaccepteerd wordt.

3.4 Energie

- Beoogde doelen 2017-2019
- Beoogde resultaten 2017-2019
- Activiteiten 2017
- In de media
- Behaalde resultaten 2017
- Hiermee hadden we minder succes
- Vervolgstappen

Energie internationaal

3.4 Energie

(vervolg)

Energie internationaal

De internationale Energiecampagne richtte zich in 2017 vooral op het vormen van coalities, het versterken van groepen in zuidelijke landen en het voorbereiden van een campagne die in 2018 start.

Ons langetermijndoel

Milieudefensie streeft naar een energiesysteem zonder kolen, olie en gas. Dat willen we bereiken door zuinig om te gaan met energie, mensen in plaats van multinationals zeggenschap en eigenaarschap te geven over de energievoorziening en ons bewust te zijn van de klimaatimpact van ons energiegebruik.

Voor wie en met wie?

Klimaatverandering treft ons allemaal. Zuidelijke landen vaker en met grotere gevolgen. Daarom trekken we in onze internationale Energiecampagne samen op met (Friends of the Earth)-groepen in Zuidelijke landen. In Nederland werken we ook samen met NGO's die campagne voeren tegen de fossiele industrie.

➡ 3.4 Energie

➡ Energie internationaal

- ➡ Beoogde doelen 2017-2019
- ➡ Beoogde resultaten 2017-2019
- ➡ Activiteiten 2017
- ➡ In de media
- ➡ Behaalde resultaten 2017
- ➡ Hiermee hadden we minder succes
- ➡ Vervolgstappen

Beoogde doelen 2017-2019

- Zuidelijke Friends of the Earth-groepen brengen, met onze steun, 3 tot 5 bestaande of nieuwe fossiele projecten van Shell in opspraak of blokkeren of vertragen ze.
- We zorgen ervoor dat Nederlandse bedrijven met een grote klimaatimpact juridisch aansprakelijk worden gehouden voor het veroorzaken van klimaatverandering.
- We maken de invloed zichtbaar van Nederlandse bedrijven met een grote klimaatimpact op het energie- en klimaatbeleid. We beperken deze invloed in zowel Nederland als in de zuidelijke landen.
- Samen met zuidelijke groepen formuleren we een gezamenlijke agenda voor een eerlijke transitie.

Beoogde resultaten 2017-2019

- In 3 tot 5 strategisch gekozen zuidelijke landen voeren lokale groepen campagne tegen fossiele projecten, met ondersteuning van Friends of the Earth Europe, Friends of the Earth International en Milieudefensie.
- We vormen een coalitie met (internationale) NGO's. Samen stemmen we onze strategie af gericht tegen Nederlandse bedrijven met een grote klimaatimpact. Ook werken we ad hoc samen.
- We maken de invloed zichtbaar van Nederlandse bedrijven met een grote klimaatimpact op het Nederlandse en internationale klimaat- en energiebeleid. In de media en politiek is hier kritische aandacht voor.
- Politiek Den Haag zet stappen om de lobbyinvloed van Nederlandse bedrijven met een grote klimaatimpact te beperken.
- Shell maakt een serieuze start met het opruimen van de olievervuiling in de Nigerdelta.
- We betrekken zuidelijke (Friends of the Earth)-groepen bij het ontwikkelen van het gedachtegoed rondom een eerlijke transitie.

Activiteiten 2017

- We werkten aan wederzijdse versterking, 'capacity building', met anti-Shell groepen in zuidelijke landen.
- We gaven directe financiële steun aan zuidelijke groepen die campagne voeren tegen private fossiele multinationals.
- We gingen door met de rechtszaak tegen Shell in Nigeria.
- We richtten de coalitie en website ➡ lobbywatch.nl op.
- We lanceerden de website ➡ shellwatch.nl.
- We onderzochten de ontwikkelingen richting een eerlijke energietransitie in de zuidelijke landen.

In de media

Het werk van de internationale Energiecampagne speelde zich af op de achtergrond en niet in de media.

Behaalde resultaten 2017

- In Nigeria, Argentinië, Brazilië en Zuid-Afrika voerden lokale groepen campagne tegen fossiele projecten, met ondersteuning van Friends of the Earth Europe, Friends of the Earth International en Milieudefensie.
- In Nigeria, Argentinië, Brazilië, Zuid-Afrika, Bolivia en Mozambique werkten we aan het versterken van lokale groepen.
- We vormden samen met andere Nederlandse NGO's een coalitie: ➡ lobbywatch.nl. Zo kunnen we onze strategieën richting Nederlandse bedrijven met een grote klimaatimpact op elkaar afstemmen en ad hoc samenwerken.
- We richtten ➡ shellwatch.nl op, een website waar de woorden en daden van Shell naast elkaar worden gezet.
- We bereidden een nieuwe campagne voor die start in 2018.
- We onderzochten de ontwikkelingen richting een eerlijke energietransitie in de zuidelijke landen en deelden dit onderzoek in Nigeria met onze partners.

Hiermee hadden we minder succes

- De rechtszaak tegen Shell in Nigeria sleepte zich voort.
- De lancering van de website ➡ shellwatch.nl leidde nog niet tot kritische aandacht in de media.
- Het is nog niet goed gelukt om de lobbyinvloed van Nederlandse bedrijven met een grote klimaatimpact te beperken.

Vervolgstappen

- We bundelen onze krachten met het campagneteam Economie.
- We starten een nieuwe campagne om (fossiele) multinationals te dwingen zich te houden aan internationale klimaatafspraken. We betrekken daar grote groepen Nederlanders bij.
- We wisselen kennis en informatie uit met verschillende Friends of the Earth partners in zuidelijke landen en ondersteunen elkaar in onze campagnes tegen fossiele multinationals.

➡ 3.4 Energie

➡ Energie internationaal

- ➡ Beoogde doelen 2017-2019
- ➡ Beoogde resultaten 2017-2019
- ➡ Activiteiten 2017
- ➡ In de media
- ➡ Behaalde resultaten 2017
- ➡ Hiermee hadden we minder succes
- ➡ Vervolgstappen

3.5 Bossen

Dit jaar overtuigden we Nederlandse en Europese parlementariërs van een palmolieverbod in biobrandstoffen. Zowel de Nederlandse overheid als het Europees Parlement spraken zich uit tegen palmolie in biobrandstoffen. Als dit verbod er daadwerkelijk komt, scheelt dat maar liefst 46% van de geïmporteerde palmolie in Europa. Hiermee zal de vraag naar palmolie flink dalen. En dat is hard nodig: er wordt veel regenwoud vernietigd voor de aanleg van palmolieplantages. Milieudefensie is daarom heel blij met deze stappen.

Ons langetermijndoel

Milieudefensie wil de uitbreiding van megaplantages voor agrarische bulkgoederen, met name palmolie, in tropische landen stoppen door het verminderen van de vraag vanuit Europa. Ook willen we, samen met zuidelijke groepen, regionale agro-ecologische landbouw stimuleren.

➡ 3.5 Bossen

- ➡ Beoogde doelen 2017-2019
- ➡ Beoogde resultaten 2017-2019
- ➡ Activiteiten 2017
- ➡ In de media
- ➡ Behaalde resultaten 2017
- ➡ Hiermee hadden we minder succes
- ➡ Vervolgstappen

3.5 Bossen

(vervolg)

Beoogde doelen 2017-2019

- De Europese Unie schaft de verplichte bijmenging van biobrandstof uit voedselgewassen af per 1 januari 2021.
- Er komt bindende regelgeving voor de financiële sector om ontbossing en landrechtenschendingen te voorkomen.
- In Indonesië, Oeganda, Liberia, Nigeria en Kameroen worden land- en gebruiksrechten versterkt door nationaal beleid. Ook wordt de uitbreiding van megaplantages aan banden gelegd. Lokale groepen staan sterker in hun verzet en hanteren duurzame, regionale landbouw en bosgebruik.

Beoogde resultaten 2017-2019

- De Nederlandse regering zet zich in Europa actief in tegen de bijmenging van biobrandstof uit landbouwgewassen zoals palmolie.
- Nederlandse banken investeren niet langer in de palmolie-sector. Ook steunen zij de Europese regelgeving voor de financiële sector en het VN-verdrag voor bedrijven en mensenrechten.
- De Nederlandse regering pleit voor een bindend VN-mensenrechtenverdrag en steunt Europese bindende regelgeving voor de financiële sector.
- We werken samen met Zuidelijke groepen in het verwezenlijken van de bovenstaande doelen.

Activiteiten 2017

- We startten een petitie om Nederlandse en Europese politici op te roepen om te stoppen met het toestaan van voedselgewassen in biobrandstoffen, met de nadruk op palmolie. Deze overhandigden we in december aan Sientje van Veldhoven, de staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat.
- We organiseerden een speakerstour in Brussel, met onze partners uit Indonesië en Liberia, om de effecten van palmolieproductie over te brengen aan politici van de Europese Unie. De uitvoering vond begin 2018 plaats.
- We maakten een Virtual Reality-film om politici, burgers en journalisten het regenwoud en de effecten van de palmolieproductie te laten ervaren.
- We organiseerden een persreis naar Indonesië om de effecten van de palmolieproductie te laten zien.
- We deden uitgebreid verslag uit Indonesië.
- We trainden collega-organisaties in tropische landen, uit het Friends of the Earth-netwerk, in beleidsbeïnvloeding tegen de uitbreiding van palmolieplantages. Zij kregen onder andere trainingen in het doen van onderzoek en het schrijven van sterke case studies.

In de media

- De campagne Bossen haalde in 2017 geregeld de media. We droegen er in grote mate aan bij dat er over de negatieve gevolgen van biobrandstoffen uit voedsel in het algemeen, en uit palmolie in het bijzonder, werd geschreven. De gevolgen voor het milieu, de mensen en dieren werden veel genoemd.
- Er was uitgebreide media-aandacht voor de brief van 174 wetenschappers die opriepen om niet langer voedsel in de tanks van onze auto's te gooien. We werden uitvoerig gevraagd hierop te reageren. De brief verscheen op een politiek opportuun moment waardoor de druk op de Nederlandse overheid toenam.
- Door deze brief kreeg onze campagne de laatste weken van het jaar veel aandacht in de landelijke pers. In Trouw werden onze petitie, het politieke moment en de brief aan elkaar gelinkt. Dit werd overgenomen door het ANP, de NOS, BNR en alle landelijke en regionale kranten. Er was daarbij bescheiden aandacht voor het aanbieden van onze Trek de Grens-petitie op het Plein in Den Haag.
- Later in december volgden er Europese momenten rondom biobrandstoffen die het ook goed deden in de media. Het belangrijkste was de uitspraak van het Europees Parlement dat stemde voor een verbod op biobrandstof. Woordvoerder Rolf Schipper werd gevraagd te reageren en het nieuws haalde o.a. RTL Z en de NOS.
- Het lukte een paar keer om onze Indonesische partner Walhi in de Nederlandse pers te krijgen.

Behaalde resultaten 2017

- Ruim 32.000 mensen tekenden de Trek de Grens-petitie.
- We lobbyden samen met palmolieslachtoffers bij Europese politici.
- De Virtual Reality-film Draw the Line liet politici en burgers het regenwoud ervaren.
- We informeerden media door verslag te doen vanuit Indonesië.
- Europarlementariërs ontvingen emails van 20.000 mensen met de oproep om te stemmen tegen het gebruik van voedsel in biobrandstof.
- We trainden meer collega-organisaties uit het Friends of the Earth-netwerk en andere lokale organisaties in het Zuiden dan gepland. Zij organiseerden zelf weer trainingen voor andere partnerorganisaties. De trainingen richtten zich op beleidsbeïnvloeding tegen de uitbreiding van palmolieplantages.

Vlog Sumatra: Waar trek jij de grens?

Met deze campagneresultaten droegen we bij aan de volgende successen:

- In december 2017 sprak een meerderheid van de Tweede Kamer én de Nederlandse regering zich uit voor een verbod op palmolie in biobrandstoffen per 2020.
- In januari 2018 sprak het Europees Parlement zich uit voor een verbod op palmolie in biobrandstoffen per 2021.

Hiermee hadden we minder succes

Hoewel de Nederlandse overheid zich uitsprak tegen palmolie en soja in biobrandstoffen vanaf 2020, sprak zij zich niet uit tegen andere voedselgewassen in biobrandstoffen. Wij wilden dat alle voedselgewassen worden verboden.

Vervolgstappen

In 2018 richten we ons op de financiers van de palmolie-sector.

- We laten zien dat de industriële palmolie-sector structureel te maken heeft met mensenrechtenschendingen, landroof en ontbossing.
- We brengen onder de aandacht dat Nederlandse banken, verzekeraars en pensioenfondsen investeren in de industriële palmolie-sector. Om een einde te maken aan de misstanden vragen we financiële instellingen zich hieruit terug te trekken.
- We pleiten voor bindende regelgeving, die een einde moet maken aan investeringen die leiden tot mensenrechtenschendingen, landroof en ontbossing. Dit doen we in Nederland, Europa en bij de VN.
- We ondersteunen en trainen partnerorganisaties in tropische landen in hun strijd tegen palmoliebedrijven en voor het behoud van het regenwoud.

4 Mensen in beweging

Milieudefensie is een organisatie voor en met mensen. Dat is wat ons sterk maakt en wat ons onderscheidt van andere organisaties. Leden, donateurs, lokale afdelingen, lokale groepen en andere betrokkenen ondersteunen ons en werken met ons samen binnen onze campagnes. Zonder deze mensen zouden wij als Milieudefensie lang niet zo effectief zijn en minder successen behalen. En met onze steun willen wij de groepen in het land ook effectiever maken.

Bewegingsopbouw is de ruggengraat van Milieudefensie. Als er voldoende mensen opstaan en zich aansluiten bij bewegingen die veranderingen voorstaan, ontstaat er een burgermacht, waardoor grote maatschappelijke (systeem)veranderingen zoals klimaatrechtvaardigheid mogelijk worden.

Systeemverandering komt onder andere tot stand door de druk die uitgaat van mensen die zich organiseren om verandering in praktijk te brengen en om overheden en bedrijven tot nieuw beleid te dwingen.

Een belangrijk onderdeel van het werk van Milieudefensie richt zich op het mobiliseren en organiseren van deze mensen. Sinds 2016 richten we ons steeds meer op het verbinden en versterken van (bestaande) groepen en individuen om zo de strategische doelen van Milieudefensie te behalen en daarmee de beweging voor verandering te versterken.

In ➡ [hoofdstuk 3](#) lees je meer over de resultaten van bewegingsopbouw binnen onze campagnes.

Het klimaatfestival 2017

Op 14 oktober organiseerden we ons eerste Klimaatfestival. Er waren 250 deelnemers, een diverse mix van mensen. Met name de hoge opkomst van jongeren sprong in het oog. Naar schatting 20% van de deelnemers was onder de 28 jaar. Het festival was een succes: er waren inspirerende sprekers en workshops, bevlogen discussies en er werden veel nieuwe contacten gelegd.

4.1 Samenwerken voor bewegingsopbouw

Jongeren Milieu Actief (JMA)

Het jaar 2017 was het eerste volledige jaar waarin de nieuwe samenwerking met JMA vorm kreeg. Om te verjongen en om meer slagkracht te krijgen, gingen we intensiever samenwerken. In 2017 creëerden we een nieuwe functie: bij de campagnes Mobiliteit en Economie ging een jongerenorganizer aan de slag.

De activiteiten die JMA en Mobiliteit samen uitvoerden:

- Ze repareerden fietsen tijdens de Recycle om mensen weer op de fiets te krijgen.
- Ze organiseerden, samen met Rover Jong, een [Sleepover](#) tijdens het Amsterdam Dance Event. Hierbij vroegen ze aandacht voor de uitbreiding van het treinnachtnet.
- Ze brachten alle Amsterdamse politieke jongerenorganisaties bijeen om gezamenlijk een [mobiliteitsmanifest](#) te schrijven. Hierbij riepen zij op tot duurzaam vervoer in Amsterdam. Het resultaat: veel punten uit het manifest werden overgenomen door de moederpartijen.

Sleepover tijdens het Amsterdam Dance Event

De activiteit die JMA en Economie samen uitvoerden:

Ze ontwikkelden en reikten de Handel zonder Grenzen-award uit. Bij deze award won Shell, de multinational die het meest uitblinkt in het uitputten van de aarde, het schenden van mensenrechten en het inzetten van handelsverdragen voor eigen gewin.

Andere activiteiten:

- JMA startte de Campaigners Academy: een leertraject voor jongeren over campagnevoeren. In het weekend van 24-26 november organiseerde zij haar eerste weekend met 45 jongeren uit heel Nederland. Daarna doorliep de groep een traject waarin het geleerde in praktijk werd gebracht. In april 2018 rondt JMA de eerste editie van de Campaigners Academy af.
- In november reisde JMA met een bus vol jongeren naar COP23 in Bonn. Na dit weekend werden veel jongeren lokaal actief bij een klimaatorganisatie in hun eigen stad.

Het bestuur van JMA

Op 11 november was de jaarlijkse bestuurswissel van JMA. Hierbij namen Zohar van Tijn, Manon van Balen, Chiel Lemaire, Koen Glotzbach en Robert Peeters afscheid. Bruno Lauteslager ging nog een jaartje door, nu als voorzitter. Charelle van der Hoek, Joris Overmeer, Sjoukje Sikkema en Lincy Mulder sloten zich bij hem aan als JMA bestuur 2017-2018. Het nieuwe bestuur richt zich op het ontwikkelen van een jongerenplatform binnen Milieudefensie. Hiervoor organiseren zij trainingen en bijeenkomsten met een focus op diversiteit.

Tijdens de ALV van Milieudefensie op 9 december werd het allereerste bestuurslid met portefeuille Jongeren binnen het Bestuur van Milieudefensie gekozen. Dit is Joke Pisters geworden. Zij behartigt in de bestuursvergaderingen onder andere de belangen van jongeren.

Lokale afdelingen

Eind 2017 waren er 40 actieve lokale Milieudefensie-afdelingen die een breed scala aan activiteiten uitvoerden in 2017. Soms werkten zij samen met onze landelijke campagnes, soms organiseerden zij hun eigen lokale activiteiten.

Lokale afdelingen werden in 2017 inhoudelijk, financieel, praktisch en juridisch door het landelijk bureau ondersteund. Naast juridische en praktische ondersteuning, vroegen veel groepen ondersteuning bij werkzaamheden aan hun website. Met hulp van het landelijk bureau werden ongeveer 80 (e-mail)nieuwsbrieven, uitnodigingen en aankondigingen van evenementen verstuurd om mensen te betrekken uit de eigen regio.

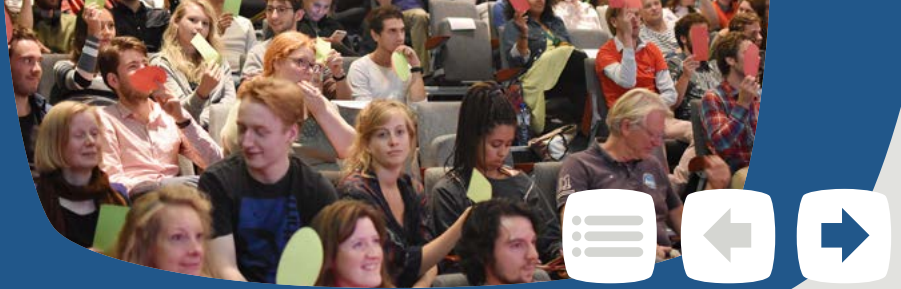
Vernieuwing van het werk met lokale afdelingen

In het jaar 2017 startten we met een nieuwe vorm van samenwerken in het Groepenloket. Hierdoor konden groepen die geen Milieudefensie-afdeling zijn, ook aanspraak maken op de kennis, expertise en andere middelen van Milieudefensie. Ook voor Milieudefensie-afdelingen was het Groepenloket een positieve ontwikkeling: de ondersteuning werd minder bureaucratisch en flexibeler.

Nieuw was ook het Groepenfonds: afdelingen en andere groepen konden aanspraak maken op financiële middelen om hun lokale slagkracht te vergroten. Hiermee sloten we aan bij de strategische doelen van ons Algemeen Beleidsplan.

De behoefte van de Milieudefensie-afdelingen lag niet alleen bij goede praktische ondersteuning. Tijdens de ALV eind 2017 bleek dat zij zich steeds minder gewaardeerd voelen en daarin steun missen. Daarom werd er een motie aangenomen, met een vraag voor betere ondersteuning. Begin 2018 werd dit opgepakt: naar ieders tevredenheid zijn er afspraken gemaakt die in de loop van het jaar worden geëvalueerd.

4.2 Capaciteitsopbouw

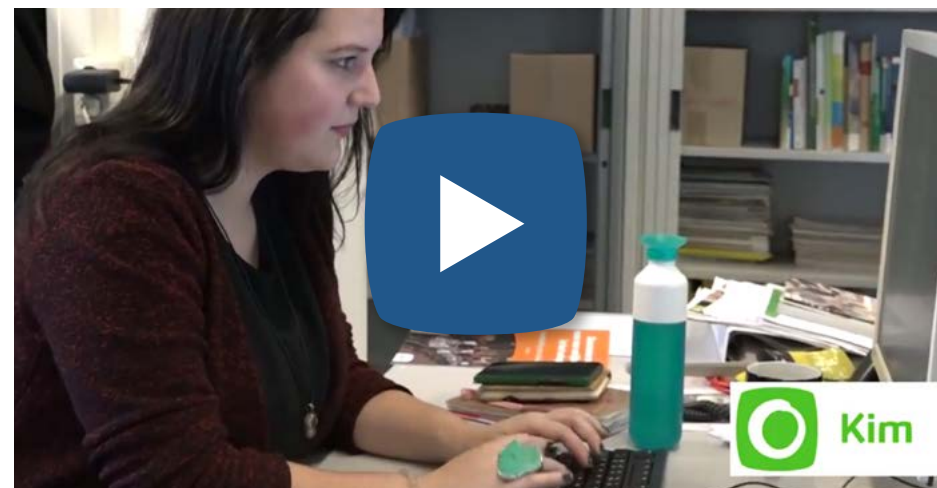
In 2017 werd verder gebouwd aan het programma rond 'capaciteitsopbouw'.

Er was veel aandacht voor trainingen en ontmoetingen om een sterkte beweging op te bouwen. Trainingen kregen een duidelijke plek op de website en lokale groepen konden een training op maat aanvragen. In maart volgden 32 mensen, waaronder het hele team Bewegingsopbouw, een intensieve training van Trainers for Change, een trainerscollectief uit Amerika, over facilitatie en organizing. Met de opgedane ervaring ontwikkelden we een aantal nieuwe trainingen. We organiseerden gedurende het jaar meer dan 25 trainingen en andere leermomenten. De onderwerpen varieerden: van mensen betrekken tot lobbyen, twitteren en verhalen vertellen.

(Kantoor)vrijwilligers

Een onderdeel van capaciteitsopbouw is het bieden van leerplekken voor vrijwilligers en stagiair(e)s. Milieudefensie is een leerplek voor net afgestudeerden die werkervaring willen opdoen. Bijna alle campagnes van Milieudefensie werken met kantoorvrijwilligers. Deze mensen ondersteunen het werk van de campagnes op communicatie, bewegingsopbouw en inhoud. Voor de vrijwilligers is het leerzaam en voor de organisatie is dit een belangrijke manier om nieuwe mensen te verbinden aan de organisatie. Sommige vrijwilligers stromen door naar betaalde banen. Anderen kunnen met de ervaring bij Milieudefensie elders makkelijker aan een baan komen.

Nieuw in 2017 was dat we meerdere kantoorvrijwilligers aan een campagneteam toevoegden. Eerder stelden we meestal één vrijwilliger aan om een activiteit van een campagne te organiseren; in 2017 ondersteunde een team van vrijwilligers 2 dagen per week de campagne Voedsel en Economie.

Vrijwilligers aan het woord

Lokale leiders

We vinden het bij bewegingsopbouw belangrijk dat mensen die lokaal actief zijn ervaring en kennis opdoen met campagnevoeren. Naast de kantoorvrijwilligers werken wij daarom ook samen met 'lokale leiders'. Dit zijn mensen die lokaal actief zijn voor Milieudefensie of andere netwerken en ter plaatse contactpersoon zijn voor onze campagnes. Wij bieden deze mensen training in effectief campagnevoeren en nemen ze mee in de stappen die we zetten als we campagnevoeren.

Groeiende beweging

Als Milieudefensie willen we graag met steeds meer mensen een steeds grotere impact hebben. We bouwen aan een groot netwerk van mensen die we ondersteunen en die weer nieuwe mensen aantrekken en ondersteunen. Zo verspreidt onze beweging zich als een olievlek door het land en bereiken we veel meer mensen dan met 1 organizer per campagne. In 2017 trainden we grote groepen vrijwilligers tot organizers. Zij wierven, trainden en ondersteunden op hun beurt andere mensen en maakten daarbij gebruik van hun persoonlijke netwerk.

5 Samenwerking, externe relaties, media en communicatie

De veranderingen die Milieudefensie nastreeft, krijgen we niet alleen voor elkaar. Daarom is samenwerking belangrijk: met andere organisaties, netwerken, bedrijven en overheden die onze missie delen.

5.1 Samenwerkingsverbanden

De veranderingen die Milieudefensie probeert te bereiken gaan vaak verder dan de grens van Nederland. Daarom werken we aan het opbouwen en versterken van internationale netwerken en bewegingen. Dit doen we zoveel mogelijk in samenwerking met het Europese en internationale netwerk van Friends of the Earth en waar nodig met andere netwerken en bewegingen. Uiteraard werken we ook in Nederland samen om effectiever te kunnen zijn.

Friends of the Earth

Milieudefensie is de Nederlandse tak van het internationale milieunetwerk Friends of the Earth International (FoEI). Friends of the Earth is het grootste grassroots milieunetwerk ter wereld met 75 lidorganisaties in evenzoveel landen verspreid over alle continenten en ongeveer 5.000 lokale afdelingen. Met wereldwijd 2 miljoen leden en donateurs voeren we campagne op de meest urgente milieuonderwerpen van dit moment. Milieudefensie werkt met verschillende FoE-groepen intensief samen (bijvoorbeeld ERA/FoE-Nigeria en WALHI/FoE-Indonesië).

Kijk voor actuele informatie op de website: ➡ foei.org.

Friends of the Earth Europe (FoEE), de regionale koepel van de 31 Europese leden van Friends of the Earth International, is gevestigd in Brussel. Op Europees niveau worden belangrijke besluiten genomen over klimaat en milieu, handel en bedrijven. FoEE houdt de relevante besluitvorming van de Europese Commissie en het Europese Parlement nauwlettend in de gaten en probeert potentieel slechte besluiten te beïnvloeden en goede besluiten te bespoedigen.

Kijk voor actuele informatie op de website: ➡ foeeurope.org.

In Europa en Nederland

Om effectief te kunnen zijn, werkt Milieudefensie zowel in Europa als in Nederland samen in diverse coalities en netwerken. Dit zijn in de meeste gevallen langjarige samenwerkingsverbanden. Een overzicht van onze ➡ [samenwerkingsverbanden](#) is te vinden op onze website.

5.2 Samenwerking met bedrijven en overheid

Bedrijven

In 2015 heeft Milieudefensie richtlijnen opgesteld voor de samenwerking met en de sponsoring door bedrijven. ➡ [Deze richtlijnen staan op onze website.](#)

In 2017 heeft Milieudefensie onder andere met boerenorganisaties en groene bedrijven samengewerkt. Je leest hier meer over in ➡ [hoofdstuk 3.](#)

Overheid en politiek

Milieudefensie volgt de ontwikkeling van, voor onze campagnes relevante, beleidsvoornemens op Europees, landelijk, provinciaal en lokaal niveau.

In politiek Den Haag maakt Milieudefensie gebruik van de lobbyisten Arabella Bosscher en Karen van den Einden. Haar werk wordt betaald door Milieudefensie en veertien andere natuur- en milieuorganisaties. Dit samenwerkingsverband heet de Groene 11, ook al zijn het er inmiddels 13.

In 2017 hebben we bij al onze thema's invloed uitgeoefend op overheden en politici. In ➡ [hoofdstuk 3](#) gaan we hier nader op in.

Omgevingswet

In maart 2016 is de Omgevingswet vastgesteld door de Tweede Kamer. In 2017 werd de regelgeving voorbereid die daarop is gebaseerd, zoals de Aanpassingswet Geluid, het Besluit Omgevingswet en het Overgangsrecht. Milieudefensie werkte, samen met de andere leden van de Groene 11, aan verbetervoorstellen, die via inspraak en lobby hun weg vonden naar het parlement.

De Omgevingswet en de bijbehorende regels treden in 2021 in werking. Ze kunnen gebruikt worden om een goede en veilige leefomgeving te creëren en te beschermen. Vooral de omgevingsvisies en -plannen die gemeenten moeten gaan opstellen zullen goede instrumenten zijn om te zorgen voor leefbare steden en een bloeiend buitengebied. Inwoners kunnen daarbij hun invloed uitoefenen en Milieudefensie kan daarbij helpen.

5.3 Relaties met de media

Het is voor onze campagnes belangrijk dat zij aandacht krijgen in de media. Om dit voor elkaar te krijgen, organiseren we opvallende acties en activiteiten, doen we onderzoek en geven we commentaar. In 2017 was er, onder andere, veel aandacht voor onze activiteiten rond de gaswinning in Groningen, duurzame melk, de rechtszaak voor gezonde lucht en het eerlijk omschakelen.

In ► [hoofdstuk 3](#) kun je per campagne de meest opvallende mediaoptredens en -berichten zien. Op onze website vind je een selectie van ► [onze opiniestukken](#).

5.4 Eigen communicatiekanalen

Milieudefensie maakte in 2017 gebruik van verschillende communicatiekanalen om leden, donateurs, vrijwilligers en geïnteresseerden te bereiken. Hier vind je een overzicht van het bereik van de belangrijkste offline- en online-kanalen in 2017.

Nieuwsbrief Actief

Een groot deel van onze leden en donateurs ontvangt vier keer per jaar de papieren nieuwsbrief Actief met informatie over activiteiten en resultaten van Milieudefensie. Aan het begin van elk nieuwe jaar verschijnt er een speciale editie van de Actief: het Jaaroverzicht, een beeldverslag van onze activiteiten in het voorafgaande jaar.

Jaaroverzicht 2017

milieudefensie.nl

In 2016 zijn we gestart met een project om de website van Milieudefensie te moderniseren en beter aan te laten sluiten bij de keuzes die in het Algemeen Beleidsplan 2016-2025 zijn gemaakt. Het gaat om een omvangrijk project dat medio 2018 wordt afgerond. In 2017 kozen we de nieuwe vormgeving die alvast is toegepast op onze [nieuwe Engelse website](#).

In 2017 zagen we op milieudefensie.nl een afname in het aantal bezoekers. We lanceerden een aantal externe actiewebsites; daar trok veel bezoek naar toe. Inclusief deze externe sites was het totaal aantal bezoekers hoger dan in 2016.

Het aantal bezoekers is met 25 procent afgenomen (van 468.195 naar 352.779). Dat betekent dat onze website per dag gemiddeld door 967 mensen bezocht werd. Het aantal paginaweergaven is afgenomen met 11 procent, van 1,3 miljoen naar 1,1 miljoen (gemiddeld 3.100 paginaweergaven per dag).

Het aantal pagina's dat mensen per bezoek bekijken is daarentegen toegenomen, met 14% procent, van 1,98 naar 2,26. Het zogenaamde bouncepercentage (het percentage bezoekers dat na het bekijken van 1 pagina direct de site weer verlaat) is afgenomen met 14 procent, van 62,5 procent naar 53,9 procent.

In 2018 verwachten we met onze nieuwe website weer meer bezoekers te trekken. Door 'van buiten naar binnen' te denken, sluiten we beter aan op de behoefte van de (onbekende) bezoeker en kunnen we ze beter activeren om in tijd of geld aan onze doelen bij te dragen.

Cijfers webbezoek

De populairste pagina's in 2017:

(unieke paginaweergaven)

1	Homepage milieudefensie.nl	63.791
2	petitie mobiliteit	61.774
3	petitie energie	31.827
4	hoe vervuild is de lucht in mijn straat	22.137
5	overons/contact	11.424
6	petitie eerlijk omschakelen	11.154

[meer cijfers webbezoek](#)

Websites

Unieke bezoekers

Milieudefensie.nl	352.779
Beschermde natuurbeschermers.nl	43.108
Eerlijke melk	196.547
Mijnruimte.nu	18.955
Shellwatch	2.013
Trek de grens	36.382
Veranderfabriek.org	32.021
Totaal	681.805

In 2016 hadden we 468.195 bezoekers, dus in totaal een stijging van 146%

E-nieuwsbrieven en sociale media

De online groei van Milieudefensie zette in 2017 door. Op Facebook kregen we er ruim 10.000 fans bij: we gingen van 28.295 naar 38.536 fans. Hoewel dit een enorme groei is, hebben we ons doel van 40.000 fans net niet behaald.

Het aantal volgers op ons algemene Twitteraccount steeg van 9.120 op 1 januari 2017 naar 10.716 eind 2017. Milieudefensie heeft ook een Instagramaccount. Op 1 januari 2017 hadden we 531 volgers en eind 2017 waren dat er 1052. Bijna een verdubbeling.

Daarnaast houdt Milieudefensie enkele specifieke accounts in de lucht, waaronder het account van ons magazine Down to Earth (@dte) – zie hieronder – en het account van de jongeren van Milieudefensie (@jma) met 2.410 volgers. Onze nieuwsbriefabonnees groeiden van 133.496 eind 2016 naar 156.940 eind 2017.

Down to Earth

Down to Earth, het crossmediale magazine van Milieudefensie, wordt in 2017 gemaakt door Annemarie Opmeer (hoofdredacteur), Carolien Ceton (redacteur) en ondersteund door Marco Vreede (online marketeer). De basis vormt een tweemaandelijks papieren magazine, met inmiddels 33.000 (lid-)abonnees. Er zijn 22 verkooppunten, dat is een minder dan vorig jaar, maar het aantal verspreide nummers in de losse verkoop is gestegen: naar circa 92 stuks per 2 maanden in 2017 (82 stuks in 2016). De advertentie-inkomsten zijn met 5000 euro gelijk gebleven.

Het aantal Facebook-likes steeg van 2860 eind 2016 naar 5543 eind 2017.

Ook op Twitter zijn de accounts van Down to Earth gegroeid:

- @D2Emag: van 3533 in 2016 naar 4265 eind 2017,
- @OpmeerD2E: van 2546 in 2016 naar 2675 eind 2017.

De tweewekelijkse nieuwsbrief wordt verzonden aan 2.771 mensen (versus 2.348 eind 2016).

De bezoekcijfers van de website downtoearthmagazine.nl laten, na een flinke stijging van 23 procent in 2016, een daling met 13,5 procent zien ten opzichte van 2016. Dit komt door een interview met Jan Terlouw dat viral ging in 2016. Positief is dat er een flinke stijging is in organic traffic; we worden vaker gezocht en/of beter gevonden.

Dankzij de goede resultaten van onze eerste onderzoeksjournalistieke projecten in 2016, gingen we hier in 2017 mee door op diverse thema's van Milieudefensie. Wij deden een incompany training om deze onderzoeken methodisch te laten verlopen.

- In samenwerking met IUCN, onderzochten we, in het kader van het project [Bescherm de Natuurbeschermers](#), de lobby rond het VN Mensenrechtenverdrag.
- We deden een groot onderzoeksproject en plaatsten een serie artikelen over de massale investeringen die Europa doet om over te schakelen op LNG, een brandstof die als groen wordt gepresenteerd.
- We startten een onderzoek naar de grote gasvondst in Mozambique. De afronding volgt in 2018.
- Eind 2017 begonnen we met twee projecten voor het team Mobiliteit: wat zijn de gevolgen van het Europese aanbestedingenbeleid op het busvervoer, en: hoe krijg je de auto de stad uit? Beide projecten zijn afgerond voor de gemeenteraadsverkiezingen in 2018.

Milieudefensie organiseerde in 2017 het Klimaatfestival. Down to Earth droeg hieraan bij door betrokken te zijn bij de voorbereidingen en een interview met de hoofdspreker te plaatsen.

Servicelijn

Milieudefensie neemt service serieus, daarom staat onze Servicelijn mensen met vragen en opmerkingen telefonisch en schriftelijk te woord. In 2017 behandelde de Servicelijn 5.384 telefoontjes en 25.116 emailberichten. Het aantal telefoontjes groeide daarmee iets ten opzichte van vorig jaar. Bij emails zien we een stabilisatie ten opzichte van 2016.

8 procent van de telefoontjes ging over de campagnes van Milieudefensie, vooral over de Gezonde Lucht-campagne werd vaak gebeld. Ruim 70 procent had betrekking op de leden- en donateursadministratie. De overige telefoontjes gingen over uiteenlopende zaken. Van de ontvangen emails had ruim 50 procent betrekking op de leden- en donateursadministratie. Bijna 35 procent van de emails ging over onze campagnes.

Ook klachten komen meestal binnen bij de Servicelijn (145 in 2017). Die worden vrijwel altijd direct en naar tevredenheid van de indieners afgehandeld. Mocht dat niet afdoende zijn, dan is er een speciale [klachtenprocedure](#) die te vinden is op onze website.

6 Bestuur en organisatie

Milieudefensie is een democratische vereniging: leden, lokale afdelingen en medewerkers hebben invloed op het beleid. Het bestuur is samengesteld uit verenigingsleden en is verantwoordelijk voor het bestuur van de vereniging en voor het beleid in de ruimste zin. De Algemene Ledenvergadering (ALV) kiest de bestuursleden. Uitzonderingen zijn de bestuursleden benoemd door de lokale afdelingen en door de Ondernemingsraad. De ALV stelt het beleid van de vereniging vast en houdt toezicht op het bestuur.

De ALV vindt twee keer per jaar plaats en wordt voorgezeten door het presidium. Het presidium draagt zorg voor het voorzitterschap, het secretariaat en de organisatie van de Algemene Ledenvergadering.

De dagelijkse leiding van het landelijk bureau van Milieudefensie, de uitvoerder van het beleid, ligt bij de directeur. Het bestuur benoemt de directeur, delegeert uitvoeringstaken en houdt hier toezicht op. Bij verschil van inzicht tussen leden en/of organen van Milieudefensie kan een geschillencommissie worden ingeschakeld. Onze jongerenorganisatie Jongeren Milieu Actief (JMA) heeft een eigen bestuur.

6.1 Verantwoordingsverklaring

Milieudefensie is houder van het CBF-Keurmerk voor erkende goede doelen.

Dit betekent dat we op een goede wijze invulling geven aan drie belangrijke principes van goed bestuur:

- We scheiden de functies toezicht houden, besturen en uitvoeren.
- We besteden onze middelen optimaal.
- We hebben optimale relaties met belanghebbenden.

➡ Op onze website lees je hoe wij invulling geven aan deze principes. Ook vind je daar informatie over de vereniging Milieudefensie, de samenstelling van het bestuur, het presidium en de geschillencommissie en over de samenstelling van directie en management.

6.2 Bestuursverslag

Het bestuur kijkt terug op een positief jaar. Milieudefensie weet haar rol in het maatschappelijk debat over een eerlijke omschakeling goed te claimen. De werkorganisatie boekt met haar campagnes steeds meer succes. Het is wel een doorlopend proces om als organisatie een rol in het maatschappelijk debat te behouden om maximale impact te hebben.

Focus van het bestuur

Het bestuur wil zoveel mogelijk bijdragen aan het bereiken van de doelen van Milieudefensie. Dit doet zij op drie manieren.

- Allereerst met haar toezichhoudende rol, waarin zij namens de leden van vereniging Milieudefensie controleert of de organisatie werkt volgens het Algemeen Beleidsplan, het jaarplan en de begroting. Loopt alles zoals afgesproken, doen we de goede dingen en doen we die goed?
- Ten tweede met haar link naar de leden, afdelingen, JMA en anderen die actief meewerken aan de missie van Milieudefensie. Het bestuur is in 2017 gestart de contacten verder aan te halen.
- Tot slot met haar strategische reflectie en advies op het werk van Milieudefensie. Door onder andere gesprekken met experts en praktijkmensen te voeren, die meedenken over de rol van Milieudefensie en de beoogde eerlijke omschakeling. In 2017 waren onze gesprekspartners: de directeur van Amnesty International, de directeur van de Woonbond, het bestuur van JMA, accountant Dubois en energiebedrijf Essent.

Behandelde onderwerpen

In 2017 is het bestuur vijf maal bij elkaar geweest. Het Algemeen Bestuur besprak onder meer het voorbereiden van de Algemene Ledenvergaderingen, het vaststellen van de jaarrekening, het verslag van de accountant, de jaarplannen, de Balanced Score Card en het directieverslag.

Er is twee maal een Algemene Ledenvergadering bijeengeroepen, in juni en december. In juni is onder andere gesproken over het Groepenloket. In december stond het traject 'Impact en Focus' centraal en werden de jaarplannen besproken. Ook werden er agenda-punten ingediend door de leden, onder andere over het gebruik van afvalwarmte en de ondersteuning vanuit het Groepenloket.

Samenstelling

Het bestuur bestaat eind 2017 uit: Nicole Bakker (voorzitter), Denny de Jong (algemeen bestuurslid en portefeuille Marketing en communicatie, Hans Valkenburg (penningmeester), Joke Pisters (algemeen bestuurslid, portefeuille Jongeren), Theo van Stuijvenberg (algemeen bestuurslid en lid financiële commissie), Tamira Combrink (voorgedragen door de OR en algemeen bestuurslid en portefeuille Beweging), Hans Mandjes (gekozen door de afdelingen, algemeen bestuurslid en portefeuille Beweging).

In het verslagjaar hebben Bernadette Vieverich en Ronald Lubberts hun functie neergelegd. Zij zijn respectievelijk opgevolgd door Tamira Combrink en Joke Pisters.

De voorzitter van JMA (of een vervanger) is als vaste gast aanwezig bij de bestuursvergaderingen. In 2017 was dit Manon van Balen.

➡ [Meer over het bestuur](#) en de bestuursleden (waaronder ook nevenfuncties en het rooster van aftreden) vind je op onze website.

6.3 Directieverslag

Vier afdelingsmanagers vormen samen met de directeur het managementteam.

Directeur Donald Pols wordt bijgestaan door: Ellen Hondeveld, manager bedrijfsvoering; Freek Kallenberg, manager campagnes, en Luuk Versluis, manager communicatie en fondsenwerving.

Sandra Ball, manager bewegingsopbouw, heeft eind 2017 na 9 jaar afscheid genomen van Milieudefensie. Sandra Ball heeft fantastisch werk verricht op verschillende posities in de organisatie. Zij heeft bewegingsopbouw zoals we dat nu kennen, samen met haar afdeling, opgebouwd en uitgebreid tot de centrale strategie van Milieudefensie. Sandra is voor zichzelf begonnen en wij wensen haar daarbij veel succes.

Het is de intentie van de directie om de positie van manager bewegingsopbouw in 2018 weer in te vullen.

Prioriteiten

Het managementteam heeft zichzelf de opdracht gegeven om van Milieudefensie een nog succesvollere, inspirerende en verbindende organisatie te maken. Op basis van het Algemeen Beleidsplan 2016-2025 zijn 4 prioriteiten geformuleerd waarop in 2017 belangrijke stappen zijn gezet:

- **Unieke gedeelde boodschap:** In 2016 hebben we met eerlijk omschakelen de basis gelegd voor onze centrale boodschap. De omschakeling naar een duurzame en eerlijke samenleving lukt alleen als de lusten en de lasten eerlijk worden verdeeld tussen bedrijven en burgers, en tussen rijk en arm. Groene alternatieven moeten bereikbaar zijn voor iedereen, want we hebben iedereen nodig om klimaatverandering te stoppen.

In 2017 hebben we deze boodschap binnen de organisatie uitgedragen en een plek gegeven in het werk van onze campagnes.

Ook buiten de organisatie hebben we onze boodschap met succes uitgedragen en geagendeerd bij de politiek en bij andere maatschappelijke organisaties, waaronder natuur- en milieuorganisaties, vakbonden en huurdersorganisaties. Met name een onderzoek dat we door CE Delft hebben laten doen en dat onze visie volledig bevestigt, deed het goed in de media en was aanleiding voor een debat in de Tweede Kamer. Je leest er meer over in [hoofdstuk 2](#).

In 2018 bouwen we dit succes verder uit en gaan we voor het eerst ook met onze boodschap naar het publiek. Dat doen we met een kleine campagne. En we nemen deel aan de onderhandelingen over een nieuw Klimaat- en Energieakkoord, de opvolger van het Energieakkoord uit 2013. Onze inzet is dat dit akkoord eerlijk wordt.

- Een Strategische Advies Groep (SAG), bestaande uit medewerkers uit alle geledingen van de organisatie, ging aan de slag met 2 andere prioriteiten: **meer focus in campagnes en bewegingsopbouw centraal in onze strategie**, en **één Milieudefensie (meer verbinding en samenwerking)**. Om klimaatverandering te stoppen willen we in 2021 een klimaatpolitieke doorbraak op eerlijk omschakelen realiseren. De SAG adviseert in april 2018 hoe, met welke strategie, we dat het beste kunnen aanpakken. Daarna adviseert een nieuwe interne adviesgroep over de organisatorische consequenties en aanpak.

Kernprioriteit voor 2018 is de succesvolle implementatie van dit advies.

- **Planning:** In 2017 lag de focus op het invoeren en de borging van nieuw ontwikkelde planningsinstrumenten en werkwijzen, zoals een Balanced Scorecard die elk kwartaal in beeld brengt hoe de organisatie ervoor staat en meer sturing mogelijk maakt. Dat is inmiddels afgerond.

Er is verder vooruitgang geboekt op het gebied van meer resultaatgericht werken. Uitgangspunt is dat we evidence based willen werken; dat betekent meten, analyseren en bijstellen. Steeds gericht op het verhogen van de kwaliteit van ons werk. Daar gaan we ook in 2018 mee verder.

Naast deze prioriteiten kreeg goed budgetteren en financieel plannen ook in 2017 extra aandacht van het managementteam. Daar gaan we in 2018 mee verder.

In 2016 werd de ontwikkeling van nieuw verzuimbeleid in gang gezet. 'Zorg voor elkaar', zoals we dit beleid hebben gedoopt, werd in 2017 ingevoerd. Preventie, het bieden van handvatten voor een sociaal en effectief reïntegratiebeleid en ondersteuning van leidinggevendenden staan centraal in het beleid. In 2018 krijgen we een eerste indruk van de effecten van deze nieuwe insteek.

Informatie over het [salaris van de directeur](#) vind je op onze website en in onze jaarrekening in [hoofdstuk 8](#).

6.4 Organisatie

Risicomanagement

➡ Alle informatie over het risicomanagement van Milieudefensie vind je op onze website.

Werken bij Milieudefensie

Milieudefensie is weer gegroeid in 2017: er vertrokken 14 medewerkers en er kwamen 19 nieuwe medewerkers bij. Op 31 december 2016 bedroeg de formatie 69,49 fte en op 31 december 2017 was dat 74,90 fte.

Wil je ons ➡ Sociaal Jaarverslag lezen? Je vindt het op onze website. Daar staat ook informatie over salarissen, over de uitgangspunten van ons sociaal beleid.

Intern milieubeleid

Als milieuorganisatie moet Milieudefensie natuurlijk ook zelf haar milieubeleid op orde hebben. Kijk voor de uitgangspunten van ons ➡ interne milieubeleid op onze website.

Je leest daar ook meer over onze milieuprestaties.

7 Fondsenwerving

Onze leden en donateurs maakten ons in 2017 blij met een bedrag van 5,21 miljoen euro. De stijgende lijn van onze inkomsten uit fondsenwerving zette hiermee door, vooral door de groei van inkomsten uit nalatenschappen en doorlopende machtigingen. We zijn verheugd dat zoveel mensen ons steunen met een vaste bijdrage.

7.1 Resultaten werving

Eind 2017 steunden 68.500 mensen Milieudefensie duurzaam (2016: 64.400) met een lidmaatschap en/of een doorlopende machtiging. 22.500 mensen steunden de campagnes met losse giften (2016: 22.900). Het totaal aantal leden en donateurs steeg daarmee naar 91.000 (2016: 87.500). We zijn blij dat we met onze activiteiten steeds meer mensen aan ons weten te binden.

De contributies, donaties, giften, schenkingen en nalatenschappen bedroegen in 2017 samen € 5.208.000. Dat is een groei van 14% ten opzichte van 2016.

De kosten van fondsenwerving bedroegen € 667.000, 12,8% van de baten uit fondsenwerving.

7.2 Wervingsprogramma 2017-2019

Groei ledenaantal

De laatste jaren zetten we met onze campagnes, telemarketing en straatwerving in op de werving van nieuwe leden met doorlopende machtigingen. Hierdoor steeg het aantal leden en daarmee onze inkomsten. Voor de komende jaren zorgt dit voor een solide basis.

Leden zorgen voor stabielere inkomsten en dragen, over het algemeen, meer bij dan losse donateurs. Zij voelen zich nauwer verbonden met de organisatie. Meer dan de helft van de leden is geabonneerd op ons magazine Down to Earth. De steun van losse donateurs is veel vrijblijvender; zij worden enkele keren per jaar benaderd voor een vrijwillige bijdrage.

Ook de komende jaren blijven we ons inzetten voor de groei van het aantal leden met een doorlopende machtiging.

Strategie

Milieudefensie wil de huidige manier van produceren en consumeren vervangen door alternatieven die duurzaam en rechtvaardig zijn. Dat gaat niet vanzelf. Daarvoor is druk nodig van mensen die zich organiseren, druk om veranderingen door te voeren en om overheden en bedrijven te dwingen actie te ondernemen. Een belangrijk deel van het werk van Milieudefensie bestaat uit het mobiliseren en organiseren van mensen tot een krachtige beweging die de overgang naar een nieuw, duurzaam en eerlijk systeem helpt versnellen.

Het financieel steunen van Milieudefensie is één van de handelingsperspectieven die we mensen bieden. Hiermee worden onze actiebudgetten groter en daarmee de armslag om daadwerkelijk verandering af te dwingen. Deze manier van steunen blijkt daarnaast een goede basis te zijn voor betrokkenheid bij andere actievormen.

Beoogde doelen

We kunnen ons werk alleen overtuigend en geloofwaardig doen als we onafhankelijk zijn van overheid en bedrijven. Financiële onafhankelijkheid is daarbij een voorwaarde. Daarom is het van belang dat particuliere fondsen- en ledenwerving onze grootste bron van inkomstenbron is, voor minimaal 50 procent. Daarnaast ambiëren we een groei uit particuliere fondsenwerving van 3,8 miljoen euro in 2015 naar 6 miljoen euro in 2025: dat is een jaarlijkse groei van 3%.

In de fondsenwervende strategie liggen de komende jaren de accenten op:

- 1 loyaliteit,
- 2 de integratie van werving in de campagnes,
- 3 innovatie van wervingsmethoden en het optimaal benutten van de huidige wervingskanalen,
- 4 de werving van nalatenschappen.

Op al deze punten zetten we in 2018 belangrijke stappen.

Nalatenschappen

Demografische gegevens laten zien dat er steeds meer ouderen zijn in Nederland. Daarnaast is het steeds meer geaccepteerd om een of meer goede doelen op te nemen in het testament. De combinatie van deze trends en het feit dat Milieudefensie sinds 2012 een relatiemanager in dienst heeft die verantwoordelijk is voor de werving van nalatenschappen, zorgt ervoor dat deze inkomstenbron in de toekomst verder kan groeien.

In 2017 bedroegen de inkomsten uit nalatenschappen € 340.000 (2016: € 95.500). Dat is een forse groei ten opzichte van 2016, maar wel vergelijkbaar met de inkomsten uit nalatenschappen in 2014 en 2015.

Schenkingsovereenkomsten

Schenkingsovereenkomsten zijn overeenkomsten die voor een periode van minimaal 5 jaar afgesloten worden. De gift is hierdoor aftrekbaar van de belasting. Eind 2017 waren er 1.175 schenkingsovereenkomsten (2016: 920) met een waarde van € 194.000 (2016: 135.000). Door mensen deze mogelijkheid actief aan te (blijven) bieden, bijvoorbeeld via telemarketing, stijgt het aantal aktes gestaag.

Evaluatie

De in 2017 ingezette kanalen voor werving waren succesvol. Hierdoor realiseerden we een sterke groei in ons ledenaantal. Vooral straatwerving leverde hieraan een grote bijdrage. De op straat geworven leden bleken wel lastig vast te houden. In 2017 zijn we daarom een nieuw welkomstprogramma voor leden/donateurs gestart. De eerste resultaten voorspellen dat de betrokkenheid van de nieuwe leden/donateurs toeneemt en dat zij ons langer steunen.

Terwijl de structurele inkomsten per machtiging toenamen, zagen we de donaties naar aanleiding van onze papieren mailings afnemen. Toch waren deze giften, in totaal € 490.000, nog een belangrijk deel van onze inkomsten. Online donaties namen toe: deze stegen ten opzichte van 2016 met 40% tot € 155.000. Vooral de crowdfunding voor onze rechtszaak voor gezonde lucht en fondsenwervende emails aan onze achterban droegen hieraan bij.

Fondsenwerving na 2017

Om de huidige leden en donateurs stevig aan ons te binden, is het uitermate belangrijk dat we ons richten op maatwerk: dat we inspelen op de interesse van de donateur, op het onderwerp en het kanaal dat aansluit. Ook 'gewoon' fondsenwerven wordt steeds meer een kwestie van relatiebeheer. De moderne donateur wil voor vol worden aangezien. Zij of hij wil graag dat Milieudefensie vraagt om haar of zijn mening en wil ook dat er met deze mening iets gebeurt.

Door de focus die we de afgelopen jaren aanbrachten in het campagnewerk, de meer gestroomlijnde organisatie en het merkpositioneringstraject, heeft Milieudefensie een solide basis om ook in de toekomst succesvol te werven. Daarnaast is er in het nieuwe Algemeen Beleidsplan 2016-2025 ook een duidelijke visie voor fondsenwerving opgenomen.

7.3 Overheidsbijdragen, schenkingen en sponsoring

Voor verschillende activiteiten ontvangt Milieudefensie financiering van de Nederlandse overheid.

Fair, Green & Global Alliantie

In 2016 startte de uitvoering van het tweede vijfjarige programma van de Fair, Green & Global Alliantie, waarin we samenwerken met de organisaties Both ENDS, Action Aid, Schone Kleren Campagne, SOMO en TNI. Both ENDS is penvoerder van deze samenwerking. Het programma wordt gefinancierd door het Ministerie van Buitenlandse Zaken in het kader van de Strategische partnerschappen voor 'pleiten en beïnvloeden' die het ministerie voor de periode 2016-2020 is aangegaan met 25 allianties. In de periode 2011-2015 liep het eerste vijfjarige programma, toen gefinancierd vanuit het Medefinancieringsstelsel II (MFS II) van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Samen met Friends of the Earth International (FoEI), Friends of the Earth Europe (FoEE) en diverse zuidelijke FoE-groepen werkt Milieudefensie binnen dit programma aan het versterken van het netwerk en het voorkomen en oplossen van milieuproblemen in het zuiden van de wereld. De activiteiten vinden plaats binnen drie veranderstrategieën:

- Verbeterd gedrag van bedrijven,
- Verbeterde handel & investering,
- Verbeterde financiële systemen en belastingregimes.

Een centraal onderdeel van het programma is 'wederzijdse capaciteitsversterking': door nauw samen te werken met zuidelijke groepen versterken wij hen en zij ons.

Green Livelihoods Alliance

In 2016 startte ook de uitvoering van het vijfjarige programma van de Green Livelihoods Alliance, waarin we samenwerken met IUCN NL en Tropenbos International. Ook dat programma wordt gefinancierd door het Ministerie van Buitenlandse Zaken in het kader van de Strategische partnerschappen voor 'pleiten en beïnvloeden'. Milieudefensie is penvoerder van deze alliantie.

Samen met Friends of the Earth International (FoEI), Friends of the Earth Europe (FoEE) en diverse zuidelijke FoE-groepen werken we binnen dit programma aan het beschermen van bossen in zuidelijke landen. In de eerste plaats door capaciteitsversterking van FoE-groepen in zuidelijke landen en lokale bewoners van de bossen. Zo kunnen zij zich succesvoller verzetten tegen de kap van hun bos.

Het programma wordt voor een belangrijk deel uitgevoerd door de FoE-groepen in het zuiden. Milieudefensie ondersteunt hun activiteiten door in het noorden aandacht te vragen voor de effecten van onze vraag hier voor de bossen daar. Samen zetten we druk op foute bedrijven, regeringen en financiers om grootschalige boskap te stoppen.

De programma-activiteiten vinden plaats binnen drie thematische programma's:

- Landbouwproducten
- Eerlijke energietransitie
- Bos- en landschapsbeheer

Bovendien zijn er landenprogramma's, bijvoorbeeld voor Indonesië, Oeganda, Nigeria, Filipijnen, Ghana en Liberia.

Nationale Postcode Loterij

Milieudefensie behoort sinds 1996 tot de vaste beneficiënten van de Nationale Postcode Loterij (NPL). In 2017 ontvingen wij een bedrag van 1,35 miljoen euro, waarvoor we de loterij en haar deelnemers ontzettend dankbaar zijn.

Met deze gulle bijdrage konden wij bijvoorbeeld supermarkten bewegen om alleen nog duurzame huismerkzuivel te gaan verkopen, grote stappen zetten richting duurzame energie in Nederland en onze campagne voor gezonde lucht en duurzaam vervoer voortzetten.

In 2017 doneerde de NPL in totaal 357 miljoen euro aan 112 goede doelen. Maandelijks spelen 2,9 miljoen huishoudens aan de loterij mee. Met 50% van hun lot dragen zij bij aan een betere wereld.

Een extra project

In 2016 gaf de NPL een extra bedrag aan IUCN Nederland voor het project Bescherm de Natuurbeschermers. IUCN Nederland vroeg Milieudefensie om de publiekscampagne op zich te nemen. Ook de organisatie Global Witness deed mee aan het project. In 2017 volgde de uitvoering. IUCN Nederland nam het initiatief tot Bescherm de Natuurbeschermers omdat wereldwijd elke week bijna vier mensen vermoord worden omdat zij hun land, bos en water proberen te beschermen.

Milieudefensie zorgde voor landelijke aandacht voor het toenemende geweld tegen natuurbeschermers. We lanceerden, samen met onze partners, een actiewebsite met een oproep om onze petitie te tekenen. Deze overhandigden we op 26 september aan de Tweede Kamer. Zo lieten we zien dat 32.000 mensen, 26 natuur- en mensenrechtenorganisaties en een aantal Nederlandse boswachters onze eisen steunen. In totaal waren er 8 Kamerleden aanwezig bij de overhandiging. Tjeerd de Groot (D66), Sadet Karabulut (SP), Bram van Ojik (GroenLinks) en Frank Wassenberg (Partij voor de Dieren) beloofden een bindend verdrag te steunen. In dit verdrag moet worden vastgelegd dat bedrijven ter verantwoording geroepen worden als zij misstanden veroorzaken.

➡ [Op onze website lees je meer over Milieudefensie en de Nationale Postcode Loterij.](#)

Vermogensfondsen

In 2017 zijn er 2 projecten gehonoreerd door vermogensfondsen. Een graansilo voor het lokale veevoer van Boer David werd met € 20.000 gefinancierd. Ook kreeg ons Loket voor Gezonde Lucht een bijdrage van € 20.000.

8 Financieel verslag en jaarrekening

Het jaar 2017 werd afgesloten met een licht positief resultaat. Er was een negatief resultaat begroot, maar vooral dankzij de doorgaande groei van de vereniging en daarmee de werving van eigen fondsen, is het resultaat beter dan verwacht.

Door een stelselwijziging rondom de verantwoording van de vaste bijdrage van de Nationale Postcode Loterij is de continuïteitsreserve gestegen tot ver boven onze norm. Samen met een vijftal bestemmingsreserves is er sprake van een gezonde financiële organisatie. Hiermee heeft Milieudefensie middelen om ook in de toekomst haar impact te versterken.

8.1 Inleiding

Verkrijgen en besteden van middelen

Dankzij twee grote subsidies en toegenomen baten uit fondsenwerving heeft Milieudefensie ook in 2017 meer middelen tot haar beschikking gekregen om haar missie te realiseren. In 2017 is een positief resultaat gerealiseerd van € 7.371, terwijl een negatief resultaat van € 290.000 was begroot. Hieronder wordt een verklaring gegeven van deze variantie.

Van elke in 2017 ontvangen euro heeft Milieudefensie 92 eurocent direct aan haar doelstellingen besteed.

Baten van particulieren

De eigen werving van fondsen heeft de groei van de afgelopen jaren weten te continueren. De flinke stijging van baten uit eigen fondsenwerving (met +13,5% naar € 5.208.519) is voor een groot deel het gevolg van een mooie stijging van het aantal leden en donateurs met +3.500 naar 91.000. Maar de oorzaak is ook te vinden in de stijging van nalatenschappen in 2017 (€ 244.463).

Baten van loterijorganisaties

De niet door de overheid gefinancierde projecten bestaan voor 100% uit ontvangsten van de Nationale Postcode Loterij (NPL). Allereerst is er de jaarlijkse bijdrage van € 1.350.000, gelijk aan voorgaande jaren. Daarnaast is er in 2017 € 771.740 besteed aan het project 'Allemaal Lokaal' (waarbij de landbouw van morgen zijn veevoer niet ten koste van mensen en milieu uit Zuid-Amerika haalt, maar uit eigen regio). Dit door de NPL gefinancierde project is in 2017 afgerond. Maar ook is er € 73.036 besteed aan het door de Nationale Postcode Loterij gefinancierde project 'Bescherm de Natuurbeschermer'.

Baten van subsidies van overheden

Het totaal aan bestede subsidies in 2017 is € 10.538.920, daarmee is het aandeel overheidsfinanciering in de totale baten van Milieudefensie 58,7%. Dit hangt vooral samen met de twee grote subsidies die Milieudefensie ontving in het kader van de Strategische partnerschappen voor 'pleiten en beïnvloeden' die het Ministerie van Buitenlandse Zaken voor de periode 2016-2020 is aangegaan. Een groot deel van deze subsidies (€ 7.936.930) wordt door Milieudefensie verstrekt aan andere organisaties.

Zo worden ontvangen subsidiegelden van de Fair, Green & Global Alliantie gedeeld met Friends of the Earth International (FoEI), Friends of the Earth Europe (FoEE) en Zuidelijke FoE-groepen. De subsidiegelden van de Green Livelihoods Alliance, waarin Milieudefensie penvoerder is en in die hoedanigheid van het ministerie ook de bedragen bestemd voor de alliantieleden IUCN NL en Tropenbos International ontvangt, worden gedeeld met deze alliantieleden, FoEI, FoEE en Zuidelijke FoE-groepen.

Resultaat

In 2017 heeft Milieudefensie een positief resultaat gerealiseerd van € 7.371.

Met ingang van januari 2017 is de richtlijn 650 gewijzigd waardoor de bate van de vaste bijdrage van NPL in het jaar wordt verantwoord waaraan de bijdrage is toegekend. Door deze stelselwijziging stijgt de continuïteitsreserve van Milieudefensie met € 1.350.000, de stelselwijziging heeft ook gevolgen gehad voor de vergelijkende cijfers van 2016 van deze jaarrekening. Ten behoeve van bestemmingsreserves wordt een bedrag van € 105.375 ten laste van de continuïteitsreserve gebracht waardoor deze ultimo 2017 uitkomt op € 3.079.836. Daarmee voldoet de omvang van de continuïteitsreserve ruim aan de door ons intern gestelde norm dat de continuïteitsreserve minimaal 50% moet zijn van de structurele uitvoeringskosten. In 2017 is deze gedaald naar 74,2% t.o.v. 2016 (82,0%).

Van de in 2014 opgebouwde bestemmingsreserve voor het Algemeen Beleidsplan 2016-2025 (ABP) is besloten deze nog op een niveau van € 250.000 te houden voor kosten in de komende jaren. In 2015 is de eerste procedurele fase van het hoger beroep tegen Shell inzake Nigeria gewonnen. De in 2016 beschikbaar gestelde bestemmingsreserve van € 70.000 laten we intact voor nog komende kosten in verband met deze rechtszaak. Ook neemt Milieudefensie een bestemmingsreserve op van € 80.000 ter afronding van de ontwikkeling van de nieuwe website. Daarnaast is er in 2020 een gelegenheid om van huisvesting te veranderen, hier is een bestemmingsreserve van € 30.000 aangemaakt voor te maken kosten in 2018. Tenslotte zijn de overige reserves, bestemd voor de lokale afdelingen, licht toegenomen.

8.2 Balans 31 december 2017

Activa

Materiele vaste activa

	31-12-2017	31-12-2016
Grond en terreinen	5.000	5.000
Inrichting	11.695	20.941
ICT	176.353	33.647
Inventaris	9.919	9.959
	<u>202.967</u>	<u>69.547</u>

Kortlopende vorderingen

Debiteuren	65.552	89.861
Rekening courant pensioenen	745.158	588.292
Overige vorderingen	1.557.657	1.772.204
	<u>2.368.367</u>	<u>2.450.357</u>

Liquide middelen

	4.349.301	7.515.551
--	-----------	-----------

Totaal activa

	<u><u>6.920.635</u></u>	<u><u>10.035.455</u></u>
--	-------------------------	--------------------------

Passiva

Reserves

	31-12-2017	31-12-2016
Continuïteitsreserve	3.079.836	3.185.212
Bestemmingsreserve ABP	250.000	250.000
Bestemmingsreserve Shell inzake Nigeria	70.000	70.000
Bestemmingsreserve Communicatie	80.000	-
Bestemmingsreserve Huisvesting	30.000	-
Overige reserves	35.967	33.221
	<u>3.545.803</u>	<u>3.538.433</u>

Voorzieningen

Voorziening langdurige zieken	-	150.000
	<u>-</u>	<u>150.000</u>

Kortlopende Schulden

Crediteuren	876.559	676.420
Belastingen en sociale premies	117.831	108.028
Overige transitorische passiva	2.380.442	5.562.574
	<u>3.374.832</u>	<u>6.347.022</u>

Totaal Passiva

	<u><u>6.920.635</u></u>	<u><u>10.035.455</u></u>
--	-------------------------	--------------------------

8.3 Staat van baten en lasten 2017

Baten

Baten van particulieren
Baten van loterijorganisaties
Baten van subsidies van overheden
Baten van verbonden organisaties zonder winststreven

REALISATIE 2017	BEGROOT 2017	REALISATIE 2016
5.208.519	4.600.000	4.591.009
2.194.775	2.131.000	1.810.401
10.538.920	10.951.000	9.931.340
3.326	-	49.050
17.945.540	17.682.000	16.381.800

Som van de geworven baten

Baten als tegenprestatie van een dienst

8.930	5.000	7.123
-------	-------	-------

Som van de baten

17.954.470	17.687.000	16.388.923
-------------------	-------------------	-------------------

Lasten

Besteed aan doelstellingen

Voorlichting

Bewegingsopbouw

Thematische campagnes

REALISATIE 2017	BEGROOT 2017	REALISATIE 2016
1.830.834	1.781.395	1.626.559
771.182	820.770	494.792
13.886.262	13.990.348	13.047.020
16.488.278	16.592.513	15.168.371

Wervingskosten Baten

668.904	642.203	559.503
---------	---------	---------

Kosten beheer en administratie

794.269	772.284	858.187
---------	---------	---------

Som van de lasten

17.951.451	18.007.000	16.586.061
-------------------	-------------------	-------------------

Saldo voor financiële baten en lasten

3.019	- 320.000	- 197.138
--------------	------------------	------------------

Saldo financiële baten en lasten

4.352	30.000	30.403
-------	--------	--------

Saldo van baten en lasten

7.371	- 290.000	- 166.735
--------------	------------------	------------------

Bestemming van het saldo

Reserve lokale afdelingen
Bestemmingsreserve Communicatie
Bestemmingsreserve Huisvesting
Onttrekking/toevoeging aan de continuïteitsreserve

REALISATIE 2017	BEGROOT 2017	REALISATIE 2016
2.746	-	- 7.322
80.000	-	-
30.000	-	-
- 105.375	- 290.000	- 159.413

Saldo Baten en Lasten

7.371	- 290.000	- 166.735
--------------	------------------	------------------

8.4 Grondslagen van Waardering en Resultaatsbepaling

Algemeen

De jaarrekening is opgesteld conform de vanaf 1 januari 2017 aangepaste Richtlijn 650 “Fondsenwervende Instellingen”.

Als gevolg van deze richtlijn zijn de vergelijkende cijfers aangepast aan de nieuwe indeling. Tevens is een stelselwijziging doorgevoerd met betrekking tot de verwerking van de jaarlijkse bijdrage van de Nationale Postcode Loterij die met ingang van dit jaar als vordering wordt verantwoord en niet meer op het moment van ontvangst.

Grondslagen

Algemeen

De grondslagen die worden toegepast voor de waardering van activa en passiva en de resultaatbepaling zijn gebaseerd op historische kosten. Activa en passiva worden gewaardeerd tegen nominale waarde, tenzij anders is vermeld.

De opbrengsten en kosten worden toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben, tenzij anders vermeld.

Materiële vaste activa

De materiële vaste activa worden gewaardeerd op aanschafwaarde, onder aftrek van afschrijvingen die zijn gebaseerd op de geschatte economische levensduur.

De afschrijvingen bedragen een vast percentage van de aanschafwaarde:

- Inventaris en Inrichting 20%
- ICT 20-33%

Grond

Op grond wordt niet afgeschreven.

Vorderingen

Vorderingen zijn opgenomen voor de nominale waarde, zonodig onder aftrek van een voorziening voor oninbaarheid.

Continuïteitsreserve

Een continuïteitsreserve is gevormd voor dekking van risico's op korte termijn en om zeker te stellen dat de vereniging ook in de toekomst aan haar verplichtingen kan voldoen.

De omvang van de reserve dient volgens onze eigen norm op het gewenste niveau van 50% van de jaarlijkse uitvoeringskosten van de werkorganisatie te zijn.

Bestemmingsreserve

Bestemmingsreserves worden gevormd wanneer het bestuur van de vereniging een deel van de reserves heeft afgezonderd voor een speciaal doel.

Voorziening langdurige zieken

Voor medewerkers waarvan de verwachting is dat deze langer ziek zullen blijven wordt een voorziening gevormd. De basis van de vorming van de voorziening betreft het laatstverdiend salaris.

Samenwerkingsovereenkomst met Jongeren Milieu Actief

Per 1 januari 2017 is Milieudefensie een samenwerkingsovereenkomst aangegaan met Jongeren Milieu Actief. De bezittingen en schulden zijn opgenomen in de balans van de organisatie als beheerder van de middelen van Jongeren Milieu Actief. Er is een intentie tot fuseren, maar dat is afhankelijk van de evaluatie na 5 jaar samenwerking (2022). Tot die tijd is er geen sprake van een fusie en is het bevroren eigen vermogen van Jongeren Milieu Actief in de balans van Milieudefensie als een schuld geclassificeerd.

Het **Kasstroomoverzicht** is opgesteld op basis van de indirecte methode.

Resultaat

Het resultaat wordt bepaald als het verschil tussen de aan het jaar toe te rekenen opbrengsten en de aan het jaar toe te rekenen kosten.

- *Giften* worden verantwoord in het jaar van ontvangst.
- De *contributies* worden verantwoord in het jaar waar ze betrekking op hebben.
- Baten uit *nalatenschappen* worden verantwoord in het boekjaar waarin de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.
- *Subsidies* worden in dezelfde periode verantwoord als waarin de kosten zijn gemaakt.

De ontvangen subsidies worden op basis van contracten toegekend aan partnerorganisaties. De verplichting valt in de periode waarin het contract is aangegaan en daarmee wordt ook de subsidie verantwoord.

Kosten van Beheer en administratie

Kosten van beheer en administratie zijn kosten die de organisatie maakt in het kader van de (interne) beheersing en het voeren van de administratie. Zij worden niet toegerekend aan de doelstelling of de werving van baten.

8.5 Kasstroomoverzicht

Kasstroom uit operationele activiteiten

	2017	2016	2015
Resultaat	7.371	- 166.735	280.671
Afschrijvingen materiële vaste activa	43.571	47.025	36.767
Bruto kasstroom operationele activiteiten	50.942	- 119.710	317.438
Mutaties kortlopende vorderingen	81.989	- 726.662	- 97.421
Mutaties voorzieningen	- 150.000	150.000	-
Mutaties kortlopende schulden	- 2.972.190	895.811	1.754.738
Netto kasstroom operationele activiteiten	- 2.989.259	199.439	1.974.755

Kasstroom uit investeringsactiviteiten

(Des)Investerings in materiele vaste activa	- 176.991	- 40.395	29.329
Kasstroom uit investeringsactiviteiten	- 176.991	- 40.395	29.329

Kasstroom uit financieringsactiviteiten

	-	-	-
Mutatie liquide middelen	- 3.166.250	159.044	2.004.084

Liquide middelen

	2017	2016	2015
Liquide middelen 1 januari	7.515.551	7.356.507	5.352.423
Liquide middelen 31 december	4.349.301	7.515.551	7.356.507
Mutatie liquide middelen	- 3.166.250	159.044	2.004.084

8.6 Toelichting Balans

Activa

Materiële vaste activa	Grond en terreinen	Inrichting	ICT	Inventaris	Totaal
Aanschafwaarde primo boekjaar	5.000	122.295	484.257	156.633	768.185
Investeringsen	-	-	174.630	2.361	176.991
Desinvesteringsen	-	-	-	-	-
Aanschafwaarde ultimo boekjaar	5.000	122.295	658.887	158.994	945.176
Cum. Afschrijvingen primo boekjaar	-	101.354	450.610	146.674	698.638
Afschrijvingen	-	9.246	31.924	2.401	43.571
Cum. Afschrijvingen ultimo boekjaar	-	110.600	482.534	149.075	742.209
Boekwaarde primo boekjaar	5.000	20.941	33.647	9.959	69.547
Saldo mutaties	-	- 9.246	142.706	- 40	133.420
Boekwaarde ultimo boekjaar	5.000	11.695	176.353	9.919	202.967

In 2017 is relatief veel geïnvesteerd in de categorie ICT. Dit is het gevolg van een een nieuw te implementeren CRM-systeem (€ 65.823) en een nieuwe website (+€ 55.708). Beiden investeringen zullen worden afgerond in 2018.

Kortlopende vorderingen	31-12-2017	31-12-2016
Debiteuren	7.552	13.083
EU, IEE via CO ₂ Online tbv YEFF (Koelestudenten)	-	48.778
EU, DEAR via FoEE tbv School of Sustainability	58.000	28.000
	65.552	89.861
Rekening-courant pensioenen		
Rekening-courant pensioenverzekeraar	745.158	588.292
	745.158	588.292
Overige Vorderingen		
Bijdrage Nationale Postcode Loterij	1.350.000	1.350.000
Overige transitorische activa	70.406	94.756
Stornering donaties	-	201.080
Vooruitbetaalde nota's	134.929	120.015
Voorschotten personeel	2.322	6.354
	1.557.657	1.772.205

Met ingang van januari 2017 is de richtlijn 650 gewijzigd waardoor de bate van de vaste bijdrage van NPL in het jaar wordt verantwoord waaraan de bijdrage is toegekend. Door deze stelselwijziging ontstaat er een vordering van Milieudefensie op de NPL van € 1.350.000. Deze stelselwijziging is ook opgenomen in de vergelijkende cijfers van 2016.

Totaal kortlopende vorderingen	31-12-2017	31-12-2016
	2.368.367	2.450.358

Liquide middelen	31-12-2017	31-12-2016
ASN Bank	3.097.267	4.076.331
Triodos Bank	1.006.576	3.364.020
ING Bank	245.459	75.200
	4.349.302	7.515.551

Bij de Triodosbank is een bedrag van € 56.250 geblokkeerd vanwege de afgegeven huurgarantie aan de verhuurder. Verder zijn alle liquide middelen direct opeisbaar. Het dagelijkse betalingsverkeer wordt verzorgd door de Triodos Bank.

De lokale afdelingen hebben € 37.945 aan liquide middelen op de Triodos Bank.

Passiva

Reserves	31-12-2017	31-12-2016
Continuïteitsreserve		
Begin boekjaar	3.185.212	1.994.625
Stelselwijziging RJ 650	-	1.350.000
Herberekende beginbalans	3.185.212	3.344.625
Mutaties	- 105.375	- 159.413
Einde boekjaar	3.079.836	3.185.212

Toelichting Continuïteitsreserve

De continuïteitsreserve is gevormd voor dekking van risico's. De stelselwijziging rondom de verantwoording van de vaste bijdrage uit de Nationale Postcode Loterij waarmee de continuïteitsreserve is gestegen met € 1.350.000 is zowel doorgevoerd in 2017 als in de vergelijkende cijfers van 2016. Zo komt de norm in 2017 uit op een niveau van 74,2%, een daling ten opzichte van 2016 (82,0%). De daling is een gevolg van stijgende structurele uitvoeringskosten (+€ 265.564) en doordat er een bedrag van € 105.375 in mindering van de continuïteitsreserve is gebracht, ten behoeve van bestemmingsreserves. Zo komt de reserve ultimo 2017 uit op € 3.079.836. Daarmee voldoet de omvang van de continuïteitsreserve aan de door ons intern gestelde norm dat de continuïteitsreserve minimaal 50% moet zijn van de structurele uitvoeringskosten.

Bestemmingsreserve ABP en voorziene directiekosten	31-12-2017	31-12-2016
Begin boekjaar	250.000	250.000
Mutaties	-	-
Einde boekjaar	250.000	250.000

Toelichting Bestemmingsreserve ABP

In 2015 is een reservering opgemaakt voor het opstellen en uitvoeren van het Algemeen Beleidsplan 2016-2025 (ABP) en voor de voorziene maar niet begrote directiekosten. Ondanks dat er kosten in 2017 zijn gemaakt die onder deze bestemmingsreserve vallen, is er toch voor gekozen geen deel van de bestemming-reserve vrij te laten vallen in 2017. Dit omdat Milieudefensie verwacht nog kosten te gaan maken voor de uitvoering van de strategie van het ABP in de komende jaren.

Bestemmingsreserve Shell rechtszaak inzake Nigeria	31-12-2017	31-12-2016
Begin boekjaar	70.000	70.000
Mutaties	-	-
Einde boekjaar	70.000	70.000

Toelichting Bestemmingsreserve Shell rechtszaak

In 2015 is de eerste procedurele fase van het hoger beroep tegen Shell inzake Nigeria gewonnen, voor 2016 en daaropvolgende jaren is daarvoor € 70.000 beschikbaar gesteld middels een bestemmingsreserve. Aangezien het grotendeel aan kosten nog gaat komen, is er besloten deze bestemmingsreserve intact te houden.

Bestemmingsreserve Communicatie	31-12-2017	31-12-2016
Begin boekjaar	-	-
Mutaties	80.000	-
Einde boekjaar	80.000	-

Toelichting Bestemmingsreserve Communicatie

Medio 2018 wordt de ontwikkeling van de nieuwe website afgerond. Daar worden eenmalige uitgaven voor gedaan die niet in de begroting zijn opgenomen en die niet geactiveerd kunnen worden. Daartoe wordt deze bestemmingsreserve gevormd.

Bestemmingsreserve Huisvesting	31-12-2017	31-12-2016
Begin boekjaar	-	-
Mutaties	30.000	-
Einde boekjaar	30.000	-

Toelichting Bestemmingsreserve Huisvesting

In 2020 heeft Milieudefensie de gelegenheid om van huisvesting te veranderen. Om daartoe een juiste keuze te maken worden er kosten gemaakt die niet in de begroting zijn opgenomen, daarom wordt hier een bestemmingsreserve van € 30.000 voor Huisvesting gevormd.

Overige reserves	31-12-2017	31-12-2016
Begin boekjaar	33.221	40.543
Mutaties	2.746	- 7.322
Einde boekjaar	35.967	33.221

Toelichting Overige reserves

De bestemmingsreserve lokale afdelingen is bestemd om lokale afdelingen, in het kader van de doelstelling van Milieudefensie, activiteiten te laten verrichten.

Totaal reserves	31-12-2017	31-12-2016
	3.545.803	3.538.433

Voorzieningen

Voorziening langdurige zieken	31-12-2017	31-12-2016
	-	150.000

In 2016 waren er een aantal medewerkers in dienst waarvan de verwachting was dat deze langdurig ziek zouden zijn. Voor die medewerker die op balansdatum naar verwachting blijvend geheel of gedeeltelijk niet in staat zijn om werkzaamheden te verrichten door arbeidsongeschiktheid was een voorziening opgenomen op grond van de richtlijnen. Voor 2018 is een voorziening langdurige zieken niet nodig.

Totaal voorzieningen	31-12-2017	31-12-2016
	-	150.000

Kortlopende schulden

Crediteuren	31-12-2017	31-12-2016
Crediteuren	432.761	253.672
Partners	443.798	422.748
	876.559	676.420

In verband met subsidies worden er commitments aangegaan met gelieerde partners.

Belastingen en sociale Premies	31-12-2017	31-12-2016
Loonbelasting en sociale premies	117.831	108.028
	117.831	108.028

Overige kortlopende schulden

Overige kortlopende schulden	31-12-2017	31-12-2016
Nog te besteden/ vooruitontvangen:		
- Min. van Buitenlandse Zaken, SP via Both Ends tbv FGG	577.270	534.775
- Min. van Buitenlandse Zaken, SP tbv GLA	336.365	3.037.490
- Min. van Buitenlandse Zaken, SP tbv Coördinatie GLA	126.712	497.141
- Min. van Buitenlandse Zaken, Atewa forest	456.088	-
- Nationale Postcode Loterij, tbv Allemaal Lokaal	-	771.739
- Nationale Postcode Loterij via IUCN, tbv Bescherm de Natuurbescherm	-	49.548
- IMVO Convenant land- en tuinbouw, via Oxfam Novib	2.674	-
Totaal Nog te besteden/vooruitontvangen	1.499.108	4.890.693
Te betalen vakantiegeld/dagen	448.745	375.374
Vooruit ontvangen contributie	38.401	41.581
Overige transitorische passiva	375.051	254.927
Jong Milieu Actief	19.137	-
	2.380.442	5.562.575

Totaal kortlopende schulden	31-12-2017	31-12-2016
	3.374.832	6.347.023

Per 1 januari 2017 is Milieudefensie een samenwerkingsovereenkomst aangegaan met Jongeren Milieu Actief.

De bezittingen en schulden zijn opgenomen in de balans van de organisatie als beheerder van de middelen van Jongeren Milieu Actief. Het bevroren eigen vermogen van Jongeren Milieu Actief is in de balans van Milieudefensie als een schuld geassocieerd.

Niet in de Balans opgenomen verplichtingen

Garanties:

- Door de Triodos Bank is namens Milieudefensie een huurgarantie van € 56.250 aan de verhuurder afgegeven. Bij de Triodosbank is dit bedrag geblokkeerd vanwege de afgegeven huurgarantie aan de verhuurder.

Meerjarige financiële verplichtingen:

- Het huurcontract voor de Nieuwe Looiersstraat 31: jaarlijks € 249.800, loopt tot november 2020.
- Een contract met Sharp is aangegaan tot mei 2020 voor de huur van kopieerapparaten (jaarlijks € 6.489).
- Een contract met Blackbaud voor het gebruik van het CRM pakket is aangegaan tot mei 2018 (jaarlijks € 40.160).
- Een contract met Procurios voor het gebruik van het CRM pakket is aangegaan tot mei 2021 (jaarlijks € 36.590).
- Een contract met Maas Internationaal voor het gebruik van de koffieautomaten is aangegaan tot december 2020 (jaarlijks € 1.800).

Meerjarige financiële rechten:

- De onderhuur van een gedeelte van het pand de Nieuwe Looiersstraat 31 aan Friends of the Earth International: jaarlijks € 42.997 loopt tot november 2020.
- De onderhuur van een gedeelte van het pand de Nieuwe Looiersstraat 31 aan World Learning Inc.: jaarlijks € 35.324 loopt tot juni 2018.

Pensioenen:

- Vanaf januari 2016 heeft Milieudefensie de pensioenverzekering ondergebracht bij Avero Achmea en heeft daar een middelloon-regeling met garantie.
- Het contract met Avero Achmea loopt tot 1 januari 2021.

8.7 Toelichting staat van Baten en Lasten

8.7.1 Toelichting Baten

Baten van particulieren

	REALISATIE 2017	BEGROOT 2017	REALISATIE 2016
<i>Contributies</i>	1.739.714	1.700.000	1.679.000
<i>Giften en donaties</i>	3.128.915	2.740.000	2.816.582
<i>Nalatenschappen</i>	339.890	160.000	95.427
Totaal Baten van particulieren	5.208.519	4.600.000	4.591.009

Ten opzichte van de realisatie 2016 zijn de baten van particulieren in 2017 met 13,5% gestegen.

Baten van loterijorganisaties

	REALISATIE 2017	BEGROOT 2017	REALISATIE 2016
Bijdrage Nationale Postcode Loterij	1.350.000	1.350.000	1.350.000
Nationale Postcode Loterij, tbv Allemaal Lokaal	771.740	725.000	449.949
Nationale Postcode Loterij via IUCN, tbv Bescherm de Natuurbeschermers	73.036	56.000	10.452
	2.194.776	2.131.000	1.810.401

De baten van loterijorganisaties zijn in 2017 met 21,2% gestegen ten opzichte van de realisatie 2016, dit heeft te maken met de afronding van het project 'Allemaal Lokaal'.

Baten van subsidies overheden

	REALISATIE 2017	BEGROOT 2017	REALISATIE 2016
Min. van Buitenlandse Zaken, SP via Both Ends tbv FGG	873.549	917.000	768.749
Min. van Buitenlandse Zaken, SP via Both Ends tbv FGG - Partners	1.408.835	1.460.000	1.408.835
Min. van Buitenlandse Zaken, SP tbv GLA	1.321.028	1.235.000	660.448
Min. van Buitenlandse Zaken, SP tbv GLA -Partners	6.528.095	6.660.000	6.598.063
Min. van Buitenlandse Zaken, SP tbv Coördinatie GLA	370.428	424.000	376.859
EU, IEE via CO ₂ Online tbv YEFF (Koelestudenten)	2.664	-	50.436
EU, DEAR via FoEE tbv School of Sustainability	30.000	70.000	28.000
EU, EuropeAid tbv Extractive industries 2013-2015	-	-	8.308
EU, EuropeAid tbv Extractive industries 2013-2015 - Partners	-	-	- 3.919
Min. van Economische Zaken, UDV tbv Kaas van dichtbij	-	-	12.269
Min. van Economische Zaken, UDV tbv Kaas van dichtbij - Partners	-	-	23.291
Min. van Economische Zaken, MDI tbv de Energietransitie	4.320	-	-
Niet geworven subsidie	-	185.000	-
	10.538.919	10.951.000	9.931.340

Het totaal van subsidies van overheden is in 2017 met 6,1% gestegen. Een groot deel van deze subsidies (€ 7.936.930) wordt door Milieudefensie doorgegeven aan partnerorganisaties.

In de begroting was een op dat moment verwachte subsidie van € 185.000 opgenomen die uiteindelijk niet is geworven.

Baten van verbonden organisaties zonder winststreven

	REALISATIE 2017	BEGROOT 2017	REALISATIE 2016
IMVO Convenant land- en tuinbouw, via Oxfam Novib	3.326	-	-
Stichting Pequeño, tbv Green Canteen	-	-	44.539
Overige baten	-	-	4.511
	3.326	-	49.050

Som van de geworven baten

17.945.541	17.682.000	16.381.800
-------------------	-------------------	-------------------

Baten als tegenprestatie van een dienst

	REALISATIE 2017	BEGROOT 2017	REALISATIE 2016
Advertentie-inkomsten	8.930	5.000	7.123
	8.930	5.000	7.123

Som van de baten

17.954.471	17.687.000	16.388.923
-------------------	-------------------	-------------------

Saldo financiële baten en lasten

	REALISATIE 2017	BEGROOT 2017	REALISATIE 2016
Rentebaten	4.352	30.000	30.403
	4.352	30.000	30.403

Saldo van baten

17.958.823	17.717.000	16.419.326
-------------------	-------------------	-------------------

8.7 Toelichting staat van Baten en Lasten

8.7.2 Toelichting Lasten

	REALISATIE 2017	BEGROOT 2017	REALISATIE 2016
Besteed aan doelstellingen			
<i>Voorlichting</i>	1.830.834	1.781.395	1.626.559
<i>Bewegingsopbouw</i>	771.182	820.770	494.792
Subtotaal	2.602.016	2.602.165	2.121.351
Campagnes			
<i>Bossen</i>	1.272.282	1.168.298	726.173
<i>Economie</i>	983.219	961.915	529.965
<i>Energie</i>	604.846	596.437	806.389
<i>Landbouw & voedsel</i>	1.099.168	1.074.943	904.346
<i>Jongeren</i>	-	-	268.205
<i>Mobiliteit</i>	683.575	669.684	645.700
<i>Coördinatie GLA, FGG</i>	372.865	404.299	426.215
<i>Milieu algemeen</i>	933.377	994.772	713.757
<i>Partners</i>	7.936.930	8.120.000	8.026.270
Subtotaal Campagnes	13.886.262	13.990.348	13.047.020
Wervingskosten			
<i>Kosten eigen fondsenwerving</i>	666.771	640.117	553.321
<i>Kosten verkrijging van subsidies overheden</i>	2.133	2.086	6.182
Subtotaal Werving baten	668.904	642.203	559.503
Kosten beheer en administratie	794.269	772.284	858.187
Totaal lasten	17.951.451	18.007.000	16.586.061

Toelichting onderverdeling lasten

Bovenstaande lasten zijn een resultante van de lastenverdeling zoals berekend in [tabel 8.7.3](#).

Daar worden uitvoeringskosten en algemene kosten voornamelijk verdeeld op basis van de werkelijk bestede uren per thema of categorie. Activiteitskosten en kosten fondsenwerving en servicelijn worden wel direct toegerekend aan een categorie.

Toelichting besteed aan doelstellingen / internationaal partners buitenland:

Van elke euro die de vereniging Milieudefensie ontvangt besteedt zij 92 eurocenten aan haar doelstellingen.

Het merendeel wordt besteed aan Campagnes met 77 eurocenten, waarvan 57% naar partners gaat. De

besteding aan Campagnes wordt gevolgd door Voorlichting (10 eurocent) en Bewegingsopbouw (5 eurocent).

Dankzij de twee verkregen subsidies voor Strategische Partnerschappen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken heeft het internationale werk van Milieudefensie van 2016-2020 een groter aandeel bij Milieudefensie. Dat uitte zich in de campagnes Bossen en Economie. Maar ook lokaal hebben er veel campagnes bijgedragen aan de doelstelling van Milieudefensie. De campagne 'Samen gas terug' van thema Energie gaat door in 2018. Landbouw richtte zich voornamelijk op het door de NPL gefinancierde project 'Allemaal Lokaal' dat in 2017 is afgerond. De jongeren zijn in 2017 verdeeld over de verschillende campagnes. Mobiliteit continueert haar strijd voor 'Gezonde lucht', ook in 2018. Milieu algemeen betreffen minder direct aan een project en thema gerelateerde inzet en kosten ten behoeve van de doelstelling. Buitenlandse partners zijn partners waarmee samen een subsidie is verkregen. Milieudefensie is de hoofdaanvrager/beneficiënt van de subsidie, sluit een contract af met deze partners en sluit de in het subsidiebudget opgenomen bedragen voor de partners, uiteraard zonder financiële opslag, door naar deze organisaties.

Toelichting wervingskosten

Milieudefensie streeft naar een doelmatige en efficiënte besteding van middelen. De kosten van werving van inkomsten dienen in redelijke verhouding te staan tot de realisering van de doelstellingen. In vergelijking met 2016 is er 20,5% meer besteed aan het werven van baten, daarmee zijn de baten fondsenwerving met 13,5% gestegen. In 2017 is er weinig tot geen tijd besteed aan het verkrijgen van meer subsidies.

Kosten beheer en administratie

Kosten van beheer en administratie zijn kosten die niet worden toegerekend aan de doelstellingen van de vereniging, maar zijn gemaakt ten behoeve van de (interne) beheersing en de voering van de administratie. Deze zijn in 2017 gedaald tot € 794.267.

Hieronder een aantal kengetallen:

	REALISATIE 2017	BEGROOT 2017	REALISATIE 2016
Wervingskosten eigen fondsen			
Wervingskosten eigen fondsen	666.771	640.117	553.321
Baten van particulieren	5.208.519	4.600.000	4.591.009
<i>In procenten</i>	12,8%	13,9%	12,1%
Wervingskosten			
Wervingskosten	668.904	642.203	559.503
Som van de geworven baten	17.945.540	17.682.000	16.381.800
<i>In procenten</i>	3,7%	3,6%	3,4%
Bestedingspercentage baten doelstelling			
Besteed aan doelstellingen	16.488.278	16.592.513	15.168.371
Som van de baten	17.954.470	17.687.000	16.388.923
<i>In procenten</i>	91,8%	93,8%	92,6%
Bestedingspercentage lasten doelstelling			
Besteed aan doelstellingen	16.488.278	16.592.513	15.168.371
Som van de lasten	17.951.451	18.007.000	16.586.061
<i>In procenten</i>	91,8%	92,1%	91,5%
Kosten beheer en administratie			
Personeelskosten	662.511	645.871	716.393
Overige kosten	131.758	126.413	141.794
Totaal	794.269	772.284	858.187
Som van de lasten	17.951.451	18.007.000	16.586.061
<i>In procenten</i>	4,4%	4,3%	5,2%
Personeelslasten			
Salariskosten	3.456.195	3.449.000	3.039.215
Sociale lasten	595.037	524.000	514.150
Pensioenlasten	431.523	393.000	454.973
Arbodienst en herverzekering ziekte	34.119	35.000	43.697
Voorziening langdurige ziekten	-	-	150.000
Ontvangen ziekengeld	- 29.103	-	- 22.204
Uitzendkrachten en freelancers	213.772	141.000	163.383
Reiskosten	156.626	150.000	124.395
Opleidingskosten	100.552	75.000	71.955
Overige personeelskosten	79.811	145.000	93.317
Totaal Personeelskosten	5.038.532	4.912.000	4.632.881

De stijging van de personeelslasten is allereerst het gevolg van de stijging van de formatie met gemiddeld 9,1 fte ten opzichte 2016. De stijging in de flexibele schil heeft vooral te maken met de verkregen subsidies Fair, Green & Global en Green Livelihoods Alliance. Deze partnerschappen zijn gestart in 2016, in de loop van dat jaar groeide de benodigde formatie om deze subsidie uit te voeren.

In 2016 was een voorziening opgenomen medewerkers die op balansdatum naar verwachting blijvend, geheel of gedeeltelijk niet in staat waren om werkzaamheden te verrichten door ziekte of arbeidsongeschiktheid.

In 2017 zijn de salariskosten van de medewerkers ten laste gebracht van de voorziening.

De daling van de pensioenkosten heeft vooral te maken met de overgang naar een nieuwe pensioenregeling in 2016 (middelloon-regeling met garantie). Mede door deze overgang waren de pensioenkosten in 2016 hoger dan in 2017.

Personeelslasten

	REALISATIE 2017	BEGROOT 2017	REALISATIE 2016
Formatie in fte			
Aantal fte - kernorganisatie	50,7	50,6	47,7
Aantal fte - flexibele schil	24,2	22,4	21,8

De aantallen zijn de ultimo-standen.

De gemiddelde bezetting in 2017 van de kernorganisatie en flexibele schil samen was 73,3 fte (in 2016 64,2 fte).

Bestuur en directie

De bestuurders waren onbezoldigd actief. Er zijn geen leningen, voorschotten of garanties verstrekt aan directie en bestuur.

Het bestuur bestond in 2017 uit de volgende functionarissen:

Topfunctionarissen met een bezoldiging van € 1.700 of minder:

<i>Naam topfunctionaris</i>	<i>Functie</i>
Nicole Bakker	Voorzitter
Hans Valkenburg	Penningmeester
Tamira Combrinck	Beweging
Hans Mandjes	Beweging
Joke Pisters	Jongeren
Theo van Stuijvenberg	Algemeen
Deny de Jong	Marketing en communicatie
Bernadette Vieverich	Functie neergelegd in 2017
Ronald Lubberts	Functie neergelegd in 2017

Bezoldiging topfunctionaris

De directie bestaat uit 1 directeur, de heer D. Pols, in dienst sinds 1 december 2015.

Daarbij heeft Milieudefensie de heer H. Berkhuizen in dienst, directeur sinds 1 januari 2011.

Door ziekte wordt de heer Berkhuizen sinds december 2014 vervangen.

Per 28 juni 2017 is de heer Berkhuizen uit dienst.

	Hans Berkhuizen	Donald Pols
Functiegegevens	Directeur (ziek)	Directeur
Aanvang en einde functievervulling in 2017	01/01 - 28/06	01/01 - 31/12
Deeltijdfactor in fte	0,9	1,0
Gewezen topfunctionaris	ja	ja
(Fictieve) dienstbetrekking	nee	ja
Bezoldiging		
Beloning plus belastbare onkostenvergoedingen	32.574	84.088
Beloningen betaalbaar op termijn	9.788	12.823
Subtotaal	42.362	96.911
Individueel toepasselijke bezoldigingsmaximum	74.150	168.000
-/- Onverschuldigd betaald bedrag	-	-
Totale bezoldiging	74.150	168.000
Reden waarom de overschrijding al dan niet is toegestaan	N.v.t.	N.v.t.

Gegevens 2016

	01/01 - 31/12	01/01 - 31/12
Aanvang en einde functievervulling in 2016	01/01 - 31/12	01/01 - 31/12
Deeltijdfactor 2016 in fte	0,9	1,0
Beloning plus belastbare onkostenvergoedingen	67.439	77.715
Beloningen betaalbaar op termijn	20.426	12.480
Totale bezoldiging 2016	87.865	90.195

Uitkering wegens beëindiging dienstverband aan topfunctionarissen

Hans Berkhuizen

<i>Functiegegevens</i>	
- Functie(s) gedurende dienstverband	Directeur
- Deeltijdfactor in fte	0,9
- Jaar dienstverband is beëindigd	2017

Ontslaguitkering

- Overeengekomen uitkeringen wegens beëindiging dienstverband	44.019
---	--------

- Individueel toepasselijk maximum	67.500
------------------------------------	--------

-/- Onverschuldigd deel	-
-------------------------	---

Totaal uitkeringen wegens beëindiging dienstverband	44.019
---	--------

Waarvan betaald in 2017	44.019
-------------------------	--------

Reden waarom de overschrijding al dan niet is toegestaan	N.v.t.
--	--------

	REALISATIE 2017	BEGROOT 2017	REALISATIE 2016
Afschrijvingen			
Afschrijvingen	43.571	80.000	47.025
Subtotaal Afschrijvingen	43.571	80.000	47.025
Huisvestingskosten			
Huur + servicekosten en energie	308.727	309.000	305.687
Onderhoudskosten	51.473	42.000	43.681
Overige huisvestingskosten	27.619	22.000	35.175
Doorbelaste huisvestingskosten	- 75.341	- 78.000	- 83.017
Subtotaal Huisvestingskosten	312.478	295.000	301.526
Kantoorkosten			
Automatiseringskosten	113.070	109.000	107.742
Repro kosten	52.687	47.000	54.227
Receptie en telefoon	25.506	23.000	31.237
Documentatie	3.704	4.000	3.112
Financiële kosten	29.232	22.000	27.951
Catering	20.606	21.000	19.987
Overige algemene kosten	1.807	1.000	554
Subtotaal Kantoorkosten	246.612	227.000	244.810

	REALISATIE 2017	BEGROOT 2017	REALISATIE 2016
Algemene Kosten			
Fondsenwerving en servicelijn			
<i>Servicelijn</i>	824.417	788.400	660.333
<i>Wervingskosten</i>	549.611	525.600	440.222
<i>Kosten ledenadministratie</i>	46.366	40.000	41.534
Subtotaal Fondsenwerving en servicelijn	1.420.394	1.354.000	1.142.089
Communicatie			
<i>Persvoorlichting</i>	54.613	58.000	43.005
<i>Corporate</i>	136.354	151.000	28.160
<i>Jaarverslag</i>	13.762	13.000	8.374
<i>Website</i>	22.981	32.000	17.755
<i>Overige communicatie</i>	16.880	22.000	18.754
Subtotaal Communicatie	244.590	276.000	116.048
Magazine "Down to Earth"			
<i>Productiekosten blad</i>	202.630	194.000	195.032
Subtotaal Magazine "Down to Earth"	202.630	194.000	195.032
Bestuurskosten			
<i>Kosten bestuur</i>	4.844	7.350	7.607
<i>Reis- en verblijfkosten bestuur</i>	1.204	2.000	2.790
<i>Advies bestuur</i>	2.157	10.000	15.043
<i>Kosten directie</i>	2.320	2.000	2.423
<i>Reis- en verblijfkosten directie</i>	6.053	4.000	3.248
<i>Advies directie</i>	10.309	11.000	5.410
<i>Kosten ALV</i>	18.890	17.650	17.251
Subtotaal Bestuurskosten	45.777	54.000	53.772
Overige kosten			
<i>Onderzoekskosten</i>	49.746	45.000	63.155
<i>Lidmaatschappen</i>	50.497	44.000	64.433
<i>Bijdragen aan derden</i>	110.422	124.000	103.423
<i>Overige kosten</i>	12.684	15.000	42.863
Subtotaal Overige kosten	223.349	228.000	273.874
Totaal Algemene kosten	2.136.740	2.106.000	1.780.815

8.7 Toelichting staat van Baten en Lasten

8.7.3 Toelichting Lastenverdeling

	Voorlichting	Bewegings- opbouw	thema: Bossen	thema: Economie	thema: Energie	thema: Landbouw & voedsel	thema: Mobiliteit	thema: Coördinatie GLA, FGG	thema: Milieu algemeen	thema: Buiten- landse partners	Fondsenwerving	Verkrijging subsidies van overheden	Beheer en administratie	Realisatie 2017	Begroting 2017	Realisatie 2016
Uren 2017	17.699	10.049	13.427	10.426	7.957	10.248	9.013	2.822	14.915	-	2.367	43	14.983	113.947		
Uitvoeringskosten																
personeelslasten	782.624	444.333	593.710	460.999	351.857	453.139	398.552	124.762	659.500	-	104.643	1.906	662.511	5.038.534	4.912.000	4.632.881
afschrijvingen	6.768	3.842	5.134	3.987	3.043	3.919	3.446	1.079	5.703	-	905	16	5.729	43.571	80.000	47.025
huisvestingskosten	48.536	27.556	36.820	28.590	21.821	28.103	24.717	7.737	40.901	-	6.490	118	41.087	312.478	295.000	301.526
kantoorkosten	38.306	21.748	29.059	22.564	17.222	22.179	19.507	6.107	32.279	-	5.122	93	32.427	246.612	227.000	244.810
subtotaal	876.234	497.479	664.723	516.140	393.943	507.340	446.222	139.685	738.383	-	117.160	2.133	741.754	5.641.195	5.514.000	5.226.242
Algemene kosten																
fondsenwerving en servicelijn	824.417	-	-	-	-	-	-	-	-	-	549.611	-	46.366	1.420.394	1.354.000	1.142.089
communicatie	44.835	25.455	34.012	26.410	20.157	25.959	22.832	7.147	37.781	-	-	-	-	244.590	276.000	116.048
magazine "Down to Earth"	37.143	21.088	28.178	21.879	16.699	21.506	18.915	5.921	31.300	-	-	-	-	202.630	194.000	195.032
bestuurskosten	7.264	4.124	5.511	4.279	3.266	4.206	3.699	1.158	6.121	-	-	-	6.149	45.777	54.000	53.772
overige kosten	40.941	23.244	31.059	24.116	18.407	23.705	20.849	627	380	-	-	-	-	223.349	228.000	273.874
subtotaal	954.600	73.911	98.760	76.684	58.529	75.376	66.295	20.753	109.702	-	549.611	-	52.515	2.136.740	2.106.000	1.780.815
Activiteitskosten																
activiteitskosten	-	199.792	508.799	390.395	152.374	516.452	171.058	212.427	85.292	7.936.930	-	-	-	10.173.519	10.387.000	9.579.006
subtotaal	-	199.792	508.799	390.395	152.374	516.452	171.058	212.427	85.292	7.936.930	-	-	-	10.173.519	10.387.000	9.579.006
Totaal	1.830.834	771.182	1.272.282	983.219	604.846	1.099.168	683.575	372.865	933.377	7.936.930	666.771	2.133	794.269	17.951.454	18.007.000	16.586.063

De lastenverdeling is gebaseerd op het werkelijk aantal geschreven uren.

8.8. Controleverklaring

Controleverklaring

CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: het bestuur van Vereniging Milieudefensie te Amsterdam.

A. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2017

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2017 van Vereniging Milieudefensie te Amsterdam gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Vereniging Milieudefensie per 31 december 2017 en van het resultaat over 2017 in overeenstemming met de in Nederland geldende RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende Organisaties en de bepalingen van en krachtens de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semipublieke sector (WNT).

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2017;
2. de staat van baten en lasten over 2017; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Vereniging Milieudefensie zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Oranje Nassaulaan 1
1075 AH Amsterdam
Postbus 53028
1007 BA Amsterdam

Telefoon 020 571 23 45
E-mail info@dubois.nl
www.dubois.nl
KvK nummer 34374865

Dubois & Co. Registeraccountants is een maatschap van praktijkvennootschappen. Op alle opdrachten die aan ons kantoor worden verstrekt zijn onze algemene voorwaarden van toepassing. Deze voorwaarden, waarvan de tekst is opgenomen op de website www.dubois.nl, bevatten een aansprakelijkheidsbeperking.

dubois + co

REGISTERACCOUNTANTS

B. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit het bestuursverslag.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de controle of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening. Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag, in overeenstemming met RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende Organisaties.

C. Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met de in Nederland geldende RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende Organisaties en de bepalingen van en krachtens de WNT. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de organisatie in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de organisatie te liquideren of de activiteiten te beëindigen, of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de organisatie haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid, waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

2

dubois + co

REGISTERACCOUNTANTS

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, de Regeling Controleprotocol WNT 2017, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen.

Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de organisatie;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is, tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de organisatie haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om in onze controleverklaring aandacht te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze controleverklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Amsterdam, 18 mei 2018

Dubois & Co. Registeraccountants

Origineel getekend door:
G. Visser RA en M. Belkadi RA

3

8.9 Vooruitblik

Begroting 2018

Baten	BEGROTING 2018	REALISATIE 2017
Baten van particulieren	4.966.000	5.208.519
Baten van loterijorganisaties	1.350.000	2.194.775
Baten van subsidies van overheden	2.741.000	2.601.990
Subsidies, te besteden door derden	8.044.000	7.936.930
Baten van verbonden organisaties zonder winststreven	-	3.326

Som van de geworven baten	17.101.000	17.945.540
----------------------------------	-------------------	-------------------

Baten als tegenprestatie van een dienst	5.000	8.930
---	-------	-------

Som van de baten	17.106.000	17.954.470
-------------------------	-------------------	-------------------

Lasten	BEGROTING 2018	REALISATIE 2017
Voorlichting en kennisvergaring	1.820.320	1.830.834
Bewegingsopbouw	549.421	771.182
Campagnes	5.561.096	5.859.992
Subsidies, te besteden door derden	8.044.000	8.026.270
Wervingskosten baten	683.811	666.771
Kosten verwerving subsidies	2.102	2.133
Beheer en administratie	735.250	794.269

Som van de lasten	17.396.000	17.951.451
--------------------------	-------------------	-------------------

Saldo voor financiële baten en lasten	- 290.000	3.019
--	------------------	--------------

Saldo financiële baten en lasten	-	4.352
----------------------------------	---	-------

Saldo van baten en lasten	- 290.000	7.371
----------------------------------	------------------	--------------

Besteding aan doelstelling ten opzichte van de totale baten	93,4%	91,8%
---	-------	-------

Personeel in Fte (gemiddeld)	72,2	73,3
------------------------------	------	------

	BEGROTING 2018	REALISATIE 2017
Personeelskosten		
Personeelskosten	4.397.000	4.701.543
Overige personeelskosten	476.000	336.989

Afschrijvingskosten		
Afschrijvingskosten	84.000	43.571

Huisvestingskosten		
Huur -/- doorberekende huur	231.000	233.386
Overige huisvestingskosten	67.000	79.092

Kantoorkosten		
Kantoorkosten	182.000	246.612

Activiteits- en algemene kosten		
Activiteits- en algemene kosten	3.915.000	4.373.328
Activiteitskosten, t.b.v. derden	8.044.000	7.936.930

Totaal	17.396.000	17.951.451
---------------	-------------------	-------------------

Meerjarenraming 2019-2021

Baten	2019	2020	2021
Baten van particulieren	5.100.000	5.230.000	5.310.000
Baten van loterijorganisaties	1.400.000	1.500.000	1.500.000
Baten van subsidies van overheden	3.000.000	2.900.000	2.400.000
Baten van subsidies van overheden, partners	8.000.000	8.000.000	7.500.000

Som van de geworven baten	17.500.000	17.630.000	16.710.000
----------------------------------	-------------------	-------------------	-------------------

Baten als tegenprestatie van een dienst	10.000	10.000	10.000
---	--------	--------	--------

Som van de baten	17.510.000	17.640.000	16.720.000
-------------------------	-------------------	-------------------	-------------------

Lasten	2019	2020	2021
Personeelskosten	4.900.000	4.950.000	4.750.000
Activiteitskosten	2.100.000	2.100.000	1.800.000
Lasten van subsidies van overheden, partners	8.000.000	8.000.000	7.500.000
Fondsenwerving & Communicatie	1.800.000	1.850.000	1.900.000
Overige kosten	710.000	740.000	770.000

Som van de lasten	17.510.000	17.640.000	16.720.000
--------------------------	-------------------	-------------------	-------------------

Saldo voor financiële baten en lasten	-	-	-
--	----------	----------	----------

Saldo financiële baten en lasten	-	-	-
----------------------------------	---	---	---

Saldo van baten en lasten	-	-	-
----------------------------------	----------	----------	----------

**Milieudefensie –
Friends of the Earth Netherlands**

Bezoekadres:
Nieuwe Looiersstraat 31, Amsterdam

Postadres:
Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam
Servicelijn: 020 6262 620
Fax: 020 5507 310
E-mail: service@milieudefensie.nl
Internet: milieudefensie.nl

Jongerenorganisatie JMA:
020 5507 300 / jma.org
E-mail: info@jma.org

Redactie:
Brenda Poppenk

Vormgeving en productie:
Eric Mels vormgeving, Hoorn

Foto's

Cover
Frank van Beek

Voorwoord
Breideken Den Haag – Frank van Beek
Uitdeelactie melk – Marieke Wijntjes
Anne Knol op de fiets – Moving Creations
Donald Pols – Rick Keus

Hoofdstuk 1
Winkelwagenactie – Marieke Wijntjes
STOP CETA – Samuel Gosschalk
Voedselactie koe – Marieke Wijntjes
Fakkeloptocht bord – Marten van Dijl
Palmolieplantage Indonesië – Kemal Jufri
Luchtwachters in actie – Milieudefensie
Klimaatfestival – Marieke Wijntjes

Hoofdstuk 2
Eerlijk omschakelen vogelhuisje – TTwwoo

Hoofdstuk 3
Actie Bel je super – Marieke Wijntjes
CETA-protesten – Marten van Dijl
STOP CETA – Marten van Dijl
CETA-referendum – Marten van Dijl
CETA europees parlement – Samuel Gosschalk
Handel zonder grenzen – Freek Bersch
Luchtwachter op fiets – Moving Creations
Jongens op fiets – Pierre Crom
Actievoerder bij pont – Dorotea Pace
Luchtwachters dames – Moving Creations
Eerlijke melk petitie – Marten van Dijl
Rij winkelwagentjes – Marieke Wijntjes
Vrijwilligers actiemaand – Milieudefensie/onbekend
Medewerker aan tafel – Marten van Dijl
Voedslevenement – Marieke wijntjes
Fakkeloptocht vlag – Marten van Dijl

© mei 2018, Milieudefensie, Amsterdam

Breideken lijstjes – Frank van Beek
Gaspuinactie Den Haag – Michiel Wijnbergh
Fakkeloptocht man – Marten van Dijl
Fakkeloptocht bord – Marten van Dijl
Shell olie – Kadir van Lohuizen / NOOR
Shellwatch Nigeria visje – Marten van Dijl
Omgekapte boom – Kemal Jufri
VR film – Marieke Wijntjes
Vrouw met producten – Milieudefensie / Kemal Jufri

Hoofdstuk 4
Jongeren debat – onbekend
Klimaat festival gebouw – Marieke Wijntjes
Actie spanddoek – onbekend
Lokale groep – Milieudefensie Arnhem

Hoofdstuk 5
Heren bij palmolieplantage – Kemal Jufri
Gasvlam Nigeria – Elaine Gilligan
Personen voor breideken – Frank van Beek
Klimaatfestival gitaar – Marieke Wijntjes

Hoofdstuk 6
Groepsfoto open avond – Michiel Wijnbergh
Bestuur – Michiel Wijnbergh
Afdelingsmanagers en directeur – Milieudefensie

Hoofdstuk 7
Voedselactie paraplu – Marieke Wijntjes
Klimaatfestival tafel – Marieke Wijntjes
Kinderen in rivier – Ed Wray
Bossen palmolieplantage – Kemal Jufri
Becherm de natuurbeschermers – Milieudefensie / Marieke Wijntjes.

Hoofdstuk 8
Hoofdbeeld – Pierre Crom

Cijfers webbezoek
(vervolg)

Top 5 downloads**unieke downloads**

1. Stedenoverzicht Meerookhoofdstad	579
2. Klachtenprocedure Vereniging Milieudefensie	461
3. Meetrapport 2015	426
4. Jaarverslag 2016	386
5. Benchmark Zuivel 2017	385

Top 5 gebruikte zoekwoorden vanuit zoekmachines (niet 'milieudefensie')

1. groene kieswijzer	111
2. luchtkwaliteit nederland	36
3. schaliegas	34
4. kieswijzer	33
5. groene stemwijzer	23

Social: via Facebook en Twitter

De top 5 url's die de meeste sessies hebben opgeleverd via sociale media:

1. steun.milieudefensie.nl/quiz/rechtopgezondelucht	9785
2. milieudefensie.nl/mobiliteit/petitie	4300
3. milieudefensie.nl/ttip/ 5-dingen-die-gebeuren-nu-ceta-in-werking-treedt	2239
4. milieudefensie.nl	713
5. milieudefensie.nl/earthalarm/153	628

(NB dit zijn webadressen uit 2017, inmiddels hebben we een nieuwe website.)

 [terug naar de tekst](#)